ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

ОНОВЛЕНА ПРОГРАМА
початкова школа

О. В. Джежелей,
А. А. Ємець, О. М. Коваленко

Літературне читання

ЧИТАЄМО в класі та вдома

Хрестоматія
для позакласного читання

4 клас

О. В. Джежелей,
А. А. Ємець, О. М. Коваленко

Літературне читання

ЧИТАЄМО в класі та вдома

Хрестоматія
для позакласного читання

4 клас

УДК [82-93:37.016] (082)
Ч69

Хрестоматія розроблена в лабораторії методичного забезпечення безперервної системної освіти «Школа — вищий навчальний заклад» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Ч69 Читаємо в класі та вдома. 4 клас : Хрестоматія для позакласного читання / Автори-упоряд.: О. В. Джежелей, А. А. Ємець, О. М. Коваленко. — Харків: Вид-во «Ранок», 2019. — 144 с.

ISBN 978-617-09-3813-8

Хрестоматія спрямована на забезпечення навчальним матеріалом уроків позакласного читання й організацію змістовного дозвілля молодших школярів.

У посібнику вміщено твори для дітей — оповідання, вірші, казки, повісті відомих українських та зарубіжних письменників. Додано практичні завдання і поради, спрямовані на формування в учнів читацької культури та інтересу до книги.

Літературний матеріал згруповано за тематичними блоками, його зміст відповідає вимогам чинної навчальної програми.

Хрестоматія призначена для учнів початкових класів, учителів, батьків.

УДК [82-93:37.016] (082)

У книзі ти знайдеш такі умовні позначки:

Літературна бесіда

Рекомендуємо прочитати

Разом дбаємо про екологію та здоров'я

© О. В. Джежелей, А. А. Ємець, О. М. Коваленко, 2017
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2019

ISBN 978-617-09-3813-8

ДО ЧИТАЧА

Для четверокласників школа — це місце, де не тільки навчаються, а й зустрічаються з друзями, спілкуються, обговорюють цікаві питання, мріють.

У четвертому класі один раз на два тижні учні зустрічаються на уроках позакласного читання для того, щоб поговорити про прочитане. Розмова про книги називається літературною бесідою. Літературні бесіди — це обмін думками про прочитане, знайомство з письменниками — авторами оповідань, повістей, віршів. Учасники літературних бесід вчаться слухати один одного, доповнювати відповіді друзів, ставити запитання, наводити приклади з різних творів. А ще учасники літературних бесід декламують вірші, читають в особах (за ролями), готують інсценівки, беруть участь у літературних іграх.

Готуючись до уроку позакласного читання, кожен учень обирає із запропонованого переліку одну з книжок, про яку хоче розповісти однокласникам.

Як представити книгу друзям

(рекомендації для читачів-четверокласників)

— Назви автора та заголовок книги.

— Скажи коротко, чому, на твою думку, цю книгу варто прочитати.

— Про що ця книга: тема, герої, про що розповідається.

— Власні враження від читання книги.

І. К. Кульська

СОНЯ-БЕЗСОНЯ

Ви не знаєте Соні?
Це он та, русокоса,
Що іде по осонні,
В книжку втупивши
носа.
Налетіла на тумбу,
Наступила на клумбу,
Бо несуть її ноги
Без шляху, без дороги.

Цю «активну читачку»
Знають в бібліотеці!
Книг ковтне цілу
пачку:
Том «Старої фортеці»,
Та ще казку Жемайте,
Та «Васька
Трубачова»,—
А про зміст запитайте,
То не зв'яже ні слова!

Вдома дівчинка Соня
Зветься «Соня-
безсоня»,
Бо читає до ночі,
Аж сльозяться їй очі.

В класі стомлена Соня
Йде до дошки
спросоння,
Тихо та неохоче
Щось неясно бурмоче.

Що спитали — не чула,
Що учила — забула...
— Ну, згадай, ти ж
не хвора,
Ти ж це знала учора!
— Знала,— Соня вже
плаче,—
Та читала до рання...
...Уникай, мій читачу,
Отакого читання!

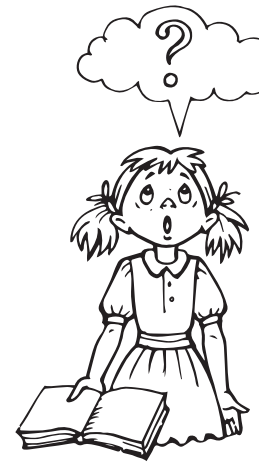

Читай уважно, міркуй, ділись враженнями!

ТЕМА 1. ЯК НАВЧАЛИСЯ ДІТИ В МИНУЛОМУ

ГОТУЄМОСЯ ДО УРОКУ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

Знайди в хрестоматії та прочитай

Грабовський П. А. До школи.
Пригара М. А. Михайлик береться до науки (уривок з історичної повісті «Михайлик — джура козацький»).
Вишня Остап. Перший диктант.

Знайди в бібліотеці та прочитай

Грінченко Б. Д. Украла.
Франко І. Я. Грицева шкільна наука.
Франко І. Я. Краснописання.
Толстой Л. М. Филипок.

П. А. Грабовський

ДО ШКОЛИ

Ну, прокидайтеся, діти:
Ранок — до книжки пора!
Сонечко вспіло залити
Все посереду двора!

Швидше вдягайтесь до школи!
Кращі прогаєте дні,—
Пізно вертати, ніколи
Їх не завернете, ні!
Змалку кохайтесь в освіті,
Змалку розширюйте ум,
Бо доведеться у світі
Всяких назнатися дум.
Треба самим розвертати:
Як і до чого все йде,
Шлях безпомилишно взяти —
Той, що до правди веде,
Щоб не зросли ви на сором
(Бійтесь найпаче того!)
Та не зробились позором
Рідного краю свого!

М. А. Пригара

МИХАЙЛИК БЕРЕТЬСЯ ДО НАУКИ

(уривок з історичної повісті «Михайлик — джура козацький»)

...Михайлик не раз пробігав коло січової школи, бачив, як пораються на подвір'ї козачата-школярі: хто дрова руба для печі-кабиці, хто куховарить тут-таки, на подвір'ї, бо хлопці в школі жили, в школі й харчувались. Проте якось не думалось, що можна й собі стати школярем. Хлопців по ку-

ренях багато, а школа на всю Січ — одна. Хіба ж усі вмістяться? До того ж — за харчі платити треба, а в них з батьком Мехтодом на гроші завжди було сутужно.

Коли підійшли до низенького обдертого будиночка, більш схожого на стару халабуду, подвір'я було порожнє, а з розчинених двох віконечок плинуло різноголосе дзижчання, наче там сиділа сотня джмелів. То школярі вчилися... Михайликові похололо під серцем, але він не подав знаку, тільки міцніш вхопився за батькову руку.

Коло дверей Мехтод кахикнув, обтупав ноги. Дверцята, що висіли на одній шкіряній завісі, з рипом прочинилися, в обличчя вдарило задухою.

У низенькій комірчині стояв довгий дощаний стіл, коло нього на двох лавах сиділи школярі. Двадцять голених по-козацьки хлоп'ячих голів, з русявими, темними, чорнявими чубчиками повернулися до прибулих, двадцять пар очей заблищало цікавістю. Гомін ущух.

— А чого вам треба, діду? — поспитав довгий, як жердина, дяк у довгополому латаному жупані, що стояв біля столу з лозиною в руці.

Мехтод уклонився, підштовхнув Михайлика до столу.

— Оце хлопця привів, пане дяче. Коли ласка ваша — нехай грамоти вчиться.

Брови в дяка полізли вгору.

— Хлопця привів! А де ж я його діну?! За пазуху покладу?! Вже сісти на лаві нема де. І не просіть, діду, бо нічого з того не буде.

Та кобзар і не просив. Він тільки пильно глянув на дяка, і той раптом кахикнув якось невпевнено, почухав лоба.

— Як хлопця звати? — спитав уже іншим голосом.

— Михайликом... Михайлом.

— А вас, діду?

— Мехтодом.

— То ви б так і казали. Ану, посуньтеся, стультуси*! Сідай, хлопче!

Обличчя Мехтодові потемніло. Він впхнув Михайликові клунок у руку й витяг з-за пазухи вузлика.

— Ось на... тут гроші, за харчі оддаси. А як зо два злотих зостанеться — чобітки купиш. До Юсуфа-шевця зайди, він знає.

Погладив шкарубкою долонею по голові, повернувся й пішов.

Михайлик мов приріс до земляної долівки. Хоч би ж побігти за батьком, наздогнати, допитатися, куди йдуть, коли їх назад сподіватися.

Та за круглим віконечком уже майнула знайома згорблена постать з бандурою за плечем. Пішов... Немає...

Дяк штовхнув хлопця в спину.

— Чого остовпів? Сідай, кажу, на лаву.

Михайлик боязко сів скраю. І зараз же міцний лікоть ніби ненароком стусонув його в бік, шорстка боса нога боляче вдарила по литці.

---

* Стультус — (латин.) — дурень, йолоп.

Михайлик сердито глянув на сусіда. Веснянкуватий, рудий хлопчина скосив хитрющі очі на кирпатого здоровеня, що сидів поруч, і обидва пирснули в кулак.

— Тихо мені! — цвьохнув дяк об стіл лозиною.— Ану, отроче Михайло, рци*, які літери знаєш?

Михайлик похнюпився.

— Ніяких літер не знаю.

— Е-е, отроче, кепські твої справи. Ось побачимо зараз, чи є в тебе розум-кебета? Нема — будемо дрючком вганяти. Наука не йде без дрюка! Чув? А подайте-но сюди, стультуси, граматку!

Плечистий чорнявий хлопчина простяг заяложену, без обгортки невеличку книжку, що, мабуть, не один рік ходила з рук до рук. Три такі книжки лежали на столі перед школярами.

Дяк розгорнув граматку на першій сторінці, де була надрукована слов'янська абетка, а вгорі — химерна квітка між двома виноградними лозами, й ткнув пальцем у першу літеру, стулену із двох товстих паличок з косою поперечинкою.

— Ось, отроче, се — аз! Кажи за мною!

---

* Рци (*слов.*) — кажи.

— Аз! — слухняно повторив Михайлик.

— А се — буки, віди, глаголь. Ану, де «буки»?

Михайлик показав.

— Сказано-бо єсть: «Аз, буки: бери книжку в руки!» Отож бери і вчи! Покажіть йому там, хлопці, до «мислите»: я завтра поспитаю.

Хутко в комірчині знов залунало різноголосе дзижчання. Одні школярі, заткнувши пальцями вуха, повторювали: «аз, буки, віди, глаголь, добро, єсть» — кожна літера слов'янської абетки звалася якимось словом, інколи зовсім незрозумілим. Через те школярі раз у раз переінакшували їх по-своєму.

Інші школярі виспівували склади. «Буки, аз: ба!», «віди, аз: ва!», «буки, рци, аз: бра!» — гуло в комірчині.

Дяк ходив уподовж столу, дослухаючись до читання: почувши перекручене слово або склад, без жалю хльоскав лозиною. Школярі зносили те по-козацьки: ніхто не кривився, не ойкав, хіба нишком потре набряклу на руці чи на шиї червону смугу.

Михайлик, доки граматка лежала перед ним, пильно вчив показані йому літери: та от книжка посунула далі, за головами хлопців не видко було нічого — й він тривожно озирнувся на дяка, чекаючи удару лозиною.

Але дяк цвьохнув об стіл.

Обідати!

Чорнявий хлопець поскладав граматки на дерев'яну поличку, прибиту до стіни, й школярі, тупочучи, мов табун лошат, побігли на подвір'я...

Остап Вишня

ПЕРШИЙ ДИКТАНТ

Давно-давно це було.

Було це за тих часів, про які старі наші люди, жартувавши, казали: було це за царя Опенька, як була земля тоненька!

А тоді таки справді був цар, хоч і звався він не Опеньком, а Миколою, і були на нашій землі пани поміщики та капіталісти.

А жили ми на хуторі, і від хутора до села було тоді верстов зо три, а тепер, значить, кілометрів три з гаком...

Того часу було нас у батька з матір'ю п'ятірко: найстаршенька сестриця Парася, а під нею був я, а після мене знайшовся в капусті братик Івасик, а після Івасика лелека приніс сестричку Пистинку — потім іще... дві сеструні...

На хуторі школи не було, не було на хуторі й церкви з церковноприходським вчилищем, і зростали хуторяни здебільше неписьменними... А як нашим батькам кортіло,— до болю! — щоб ми, їхні діти, вивчилися читати й писати, бо як залетить у хутір якийсь лист із далекої солдатчини, то й того не було кому вичитати...

Вже третю зиму ходив я до школи. Парася походила до школи тільки дві зими і на тому закінчила свою освіту, бо в нас іще добавилося троє братиків і сестричок, і матері самій годі було з такою оравою впоратися.

Чобітьми ми чергувалися вже з братиком Івасиком. І от одного дня після різдвяних канікул увіходить до класу Марія Андріївна та і звертається до нас, що ходили до школи третю зиму, були, значить, уже в третій групі:

— От що, діти! Почнемо ми з вами тепер щотижня диктовку писати. Я проказуватиму, диктуватиму, а ви пильненько вслухайтеся і пишіть у своїх зошитах те, що я вам диктуватиму! Вийміть зошити!

— І в книжечку не дивитися? — залунало з усіх парт.

— Не дивитися! На те й диктант! От і дізнаємося, як ви вивчилися писати! Ви ж із книжок списували? Пригадуйте, як у книзі слова напечатані, бо траплятиметься багацько таких слів, що ви їх із книг списували... Не спішіть, думайте... Ну, починаю... Майте на увазі, що навесні будуть для вас випускні іспити (як ми називали — здаменти), а на іспитах обов'язково буде диктовка, диктант.

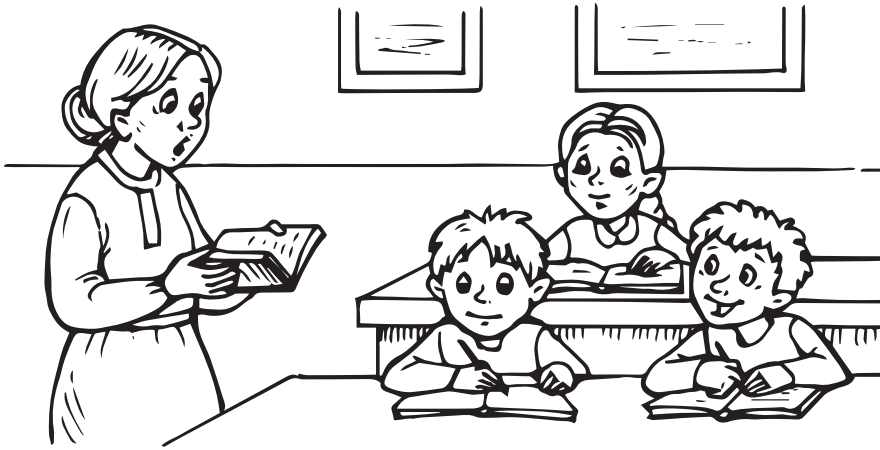

Почала Марія Андріївна диктувати.

Всього першого диктанта я вже не пригадую, але пам'ятаю одну його фразу дуже добре.

Диктувалося російською мовою, бо шкіл на рідній українській мові за царя на Україні не було.

Ось проказала Марія Андріївна:

— По полю ехала с господа́ми коляска, запряжённая четверико́м великолепных лошадей. За коляской бежала и лаяла собачка испанской породы.

Прочитала Марія Андріївна це саме і вдруге... Ми зашелестіли зошитами, зашаруділи перами.

На другий день Марія Андріївна принесла перевірені наші зошити з диктантом.

Почала вона говорити про те, що написали ми перший диктант не дуже, сказать, удало, помилок багатенько, а коли згадала про ту коляску з господами та з собачкою испанской породы, не витримала, зайшлася веселим сміхом, сміх перейшов у кашель, з очей полилися сльози, і вона вже просто впала в крісло, витирала сльози, реготалася й кашляла...

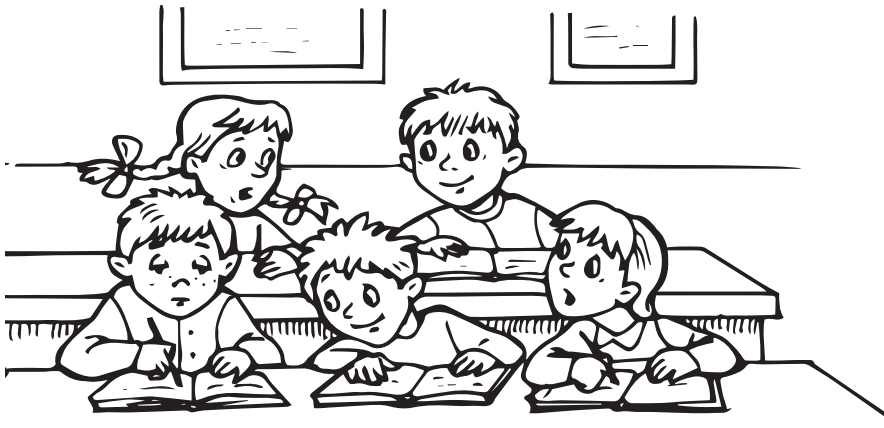

— Ну що ви понаписували?! О господи! І де ви таке чули?

Ми понаїжачувалися...

— Вас шістнадцять учнів, і п'ятнадцять із вас понаписувало: ...За коляской бежала и лаялася собачка из панской породы... Де ви чули, що є на світі собаки панської чи не панської породи і щоб вони лаялися? Порода испанская, єсть таке государство — Іспанія, а собаки не лаються, а лают, по-нашому гавкають. Зрозумів? — запитала вона мене.

— Та не дуже, Маріє Андріївно! Я собі думав, пани їдуть, то й собака в них панської породи, батько часто говорять, що їх пан та бариня лають, я й думав, що коли пани лаються, то й собаки їхні не кращі за них і теж лаються...

— А воно, бач, і не так! — засміялася Марія Андріївна.— Та в тебе ще й без того багато помилок. Поставила я тобі двійку! Підтягтись треба! Сідай!

Я сів і ледве не заплакав:

— Здохла б вона йому, та собачка, разом із панами!

Літературна бесіда

Коли читаєш книжки, необхідно розуміти, про який час у них ідеться. Це допоможе тобі більш глибоко зрозуміти твір і уявити тих, про кого розповідає письменник.

Розкажи про твір, який ти прочитав. Якою ти побачив школу минулого? Що тебе в ній здивувало?

ТЕМА 2.
ЯК ЖИЛИ КОЛИСЬ

ГОТУЄМОСЯ ДО УРОКУ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

Знайди в хрестоматії та прочитай
Багмут І. А. Шматок пирога.

Знайди в бібліотеці та прочитай
Коцюбинський М. М. Харитя.
Коцюбинський М. М. Маленький грішник.
Пчілка Олена. Сосонка.

І. А. Багмут

ШМАТОК ПИРОГА

Зараз мені сорок шість років. Багато ялинок я бачив на своїм віку. Сьогодні, слухаючи, як моя маленька внучка щебече про святкові іграшки, я згадав одну ялинку.

Мені було тоді шість, а може, сім років. Я був височенький на зріст і здавався старшим. Мої товариші заздрили мені, але мене це не тішило.

— Ти вже великий! — казала мати і загадувала колихати маленьку сестру.

— Отакий бузівок*, а грається з пісочком! — докірливо казав батько і посилав на город вибирати картоплю.

Я міг годинами гратися в піску, удаючи, що я полю, підгортаю і вибираю картоплю. Це мені ніколи не набридало. А коли мене примушували вибирати справжню картоплю, мені враз починала боліти спина. І переставала боліти тільки тоді, коли я знаходив велику картоплину з гулькою на кінці. Я встромляв у неї чотири палички, і картоплина перетворювалася на коняку. Потім з меншої картоплини я робив лоша. Я іржав, басував, нокав, тпрукав і грібся в пухкій землі, аж поки не накричать старші.

Якось узимку мене гукнула мати. Я сидів на печі і, уявляючи себе пароплавом, гудів і совався у гарячому просі, яке сушилося для пшона. Нема нічого кращого, як просо на печі. Краще за нього хіба тільки лляне насіння. Воно таке гладеньке, що здається навіть слизьким. Можна по шию заритися в нього, або насипати собі повну пазуху чи повен рукав, або просто пересипати його з руки на руку.

— А йди сюди, Миколко! — сказала мати. «Знову колихати Нюрку»,— подумав я і, насупившись, зліз з печі.

Мама погладила мене по голові, і з моєї чуприни посипалось на долівку просо.

«Зараз буде мені!» — подумав я. Але мати не звернула на просо ніякої уваги.

---

* Бу́зівок (*діал.*) — бузимок, назимок — однорічне теля.

— Сьогодні, синку, ми підемо з тобою в гості.

— У мене ж нема чобіт,— сказав я.

— Узуєш батькові. Я підмотаю тобі онучі — і підеш у батькових.

— Татові чоботи! Татові чоботи! — заспівав я і застрибав по хаті на одній нозі.

У тата були чоботи з блискучими халявами, а на передах — по зовсім новій латці. Я ніколи не взував їх. Коли мені треба було вийти надвір, я брав мамині черевики.

— Ходімо зараз у гості,— кажу я,— хай Микита і Сергій побачать мене у татових чоботах.

— Ні,— каже мама,— ми підемо ввечері. Та ти слухай, що я казатиму,— гримнула вона, і я притих.— Ми підемо до дядини Килини на ялинку. Тільки гляди, щоб ти мене там не осоромив.

— А як це осоромити?

— Дядина твоя багата, а ми бідні. У них власна крамниця, а твій батько ціле літо в наймах спину гне. Та хай дядина не думає, що ми перед нею упадаємо. Ми хоч і бідні, а багачам не вклонимось.

Я не дуже розумів, що казала мама, але слухав уважно.

— Отож як поставлять на стіл щось смачне, то ти не накидайся, наче три дні не їв. Дядина припрошуватиме: «Бери, Миколко, м'ясця», а ти відповідай: «Дякую, дядино, я не голодний». Вона вдруге скаже: «Бери, Миколко, не соромся», а ти їй знову: «Дякую, я не соромлюсь, мені просто їсти не хочеться». А як покладе вона сама тобі шматочок, отоді їж, та не поспішаючи. Всього не доїдай, а трішки залиши на тарілці.

— А як трішки? — питаю.— Скільки?

— Та скільки! — розсердилася мама.— Ну хоч з наперсток.

— А борщ як? Хіба ж я вгадаю, чи буде там з наперсток?

— От дурненький! З ложку залиши.

«Ага,— думаю,— м'яса з наперсток, а борщу з ложку».

— Як з'їси те, що тобі поклали, дядина скаже: «Бери ще шматочок», а ти, гляди мені, щоб не брав, і відповідай: «Дякую, дядино, не можу більше, через силу не можу». А подадуть нову страву — пиріжки чи ще там щось — сам не бери, а жди, поки покладуть тобі. З'їси і більше не бери. Витерпиш отак, як я кажу? — питає мама.

У мене аж слина покотилася від згадки про м'ясо та про пиріжки, але я згоджуюсь:

— Витерплю,— кажу,— а пирога теж з наперсток залишити?

Мати усміхнулась:

— Та їж уже весь.

— А тато хіба не піде в гості?

— Ні, тато не піде,— каже мама.

— А чому тато не піде? Хіба він не хоче пиріжків та м'яса?

— Хоче чи не хоче — то не твоє діло. Дядина та її чоловік — крамарі. Вони людей обдурюють. А твій батько чесно свій хліб заробляє. Торік твій батько прилюдно назвав їх здирцями і тепер не хоче йти в гості до багатія. Він не з таких, щоб уклонятися перед багатіями. І я б не пішла, та лихо заставляє. Борошно кінчається, а де позичиш, як не в Килини? Не піди в гості — образиться і не дасть.

«Ну і добре,— думаю собі,— у яких же чоботах я пішов би, коли б батько не залишився дома?» Дочекалися вечора.

Мати обмотала мені ноги замість онучі лантухом і натягла чоботи.

— Не кожен ходить у таких чоботах! — кажу я з гордістю і, поважно ступаючи, іду через усю хату.

— Ні, не кожен,— глухо промовив батько і відвернувся на ліжку обличчям до стіни.

— Петрик трісне з заздрощів, коли побачить мене у цих чоботах,— ділюсь я думкою з батьком (у дядини був син Петрик, мій однолітко).— Вони хоч і багаті, а ми зате в чоботах!

Батько мовчить, відвернувшись до стіни, а мама чогось так жалісливо подивилась на мене і почала швидко збиратися.

Вона зав'язала мені голову великою хусткою, і ми вийшли.

Сусідський Микита побачив мене в чоботах і став сміятися від заздрощів:

— Ото ще опудало! Навіщо ти взув два чоботи? Ти і в один увесь уліз би!

А я дивлюсь на нього і слухаю, як чоботи: рип-рип, рип-рип...

— Опудало! — гукає Микита.— Батькові чоботи взув! Еле-ле-ле!

А я виміряв його спокійним поглядом і кажу:

— Слухай: рип-рип!.. Слухай: рип-рип!..

Він тоді перестав сміятися і стиха повторює за мною: «Рип-рип... рип-рип!» А то зовсім, може, і не чоботи рипіли, а сніг під ними. А дурний Микита дивився на мене, аж поки ми з мамою не повернули на другу вулицю.

У дядини, як тільки ми зайшли, так усі й задивилися на мої чоботи. А дядина — худа та чорна, очі лихі — глянула на мене, похитала головою та й каже:

— Бідна дитина!

— Нічого собі, бідна,— сміюсь я,— у таких чоботах! Вони ж риплять!

— Іди грайся з Петриком, іди,— сказала швидко мама і підштовхнула мене за Петриком у другу кімнату, а там — ялинка.

Петрик підійшов до мене близько, помірявся, а потім відійшов, оглянув мене всього і, закопиливши губу, каже:

— Ну то й що! Хоч ти і вищий, так я товщий!

Мені стало смішно.

— Хе-хе-хе! — кажу я.— Он у Пилипів, у тих, що млин, кабан ще товщий за тебе.

Петрикові нічого казати. Він підійшов до ялинки і роздивляється на іграшки. А на ній золоті та срібні горіхи, різні пряники: коники, ведмеді, зайці. А свічки! Червоні, жовті, сині, зелені! І всі горять, в очах мерехтить від блиску.

Петрик зиркнув на мене і питає:

— Гарна ялинка?

Я здвигнув плечима і кажу:

— У нас дома краща.

— У вас? Ялинка? — сміється так огидно, що аж ударити його хочеться. Але мама наказала бути чемним.

— У нас,— кажу,— ялинка в книжці. Тато мені купив он яку книжку,— і я показав руками, яка в нас велика книжка.— Ти б побачив, яка там намальована ялинка. На ній пароплав висить. А де ж у вас пароплав? Ну, покажи, де пароплав?

Він скривився і мимрить крізь зуби:

— Книжки купують, а самі картоплею давляться.

Я розсердився і відповідаю:

— Ми хоч і бідні, а багатіям не кланяємось! Схочемо — книжку купимо, схочемо — картоплю їмо... Що схочемо — те й робимо! — і показав йому язика.

Він мені теж язика показав. Я як замірюсь на нього кулаком, коли дядина кричить крізь двері:

— Дітки, ідіть вечеряти!

Мене посадили коло Петрика, а маму аж на другий край столу. Я сиджу і пригадую: «Борщу — ложку, м'яса — наперсток, пиріг весь можна з'їсти». А з кухні так пахне, що мені аж у животі все перевертається.

Поставили спершу не борщ, а локшину. Я дивлюсь на маму і не знаю, чи залишати з ложку, чи ні. Про локшину ж нічого не казали. Якби ми з мамою поруч сиділи, я б спитав. А так незручно. Поїв я локшину і залишив ложок зо дві.

— Насипай ще, Миколко,— припрошує дядина.

— Дякую,— кажу,— дядино, я вже наївся.

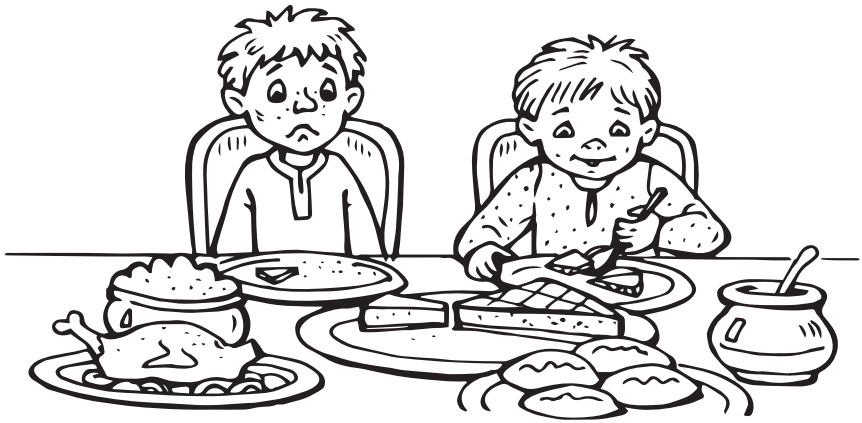

Потім подали смажене порося,— я теж зробив усе, як казала мама. А Петрик наминає, ніби три дні не їв.

— Ти не соромся, Миколко, бери ще,— припрошує дядина.

— Спасибі, дядино, я не голодний,— а в самого слина так і котиться. Мама поглядає на мене і тільки всміхається.

Нарешті подали пиріг. Я такого не тільки не їв, а навіть не бачив ніколи. Солодкий, начинка з варення, а в роті так і тане.

Я незчувся, як з'їв покладений мені шматок, а на столі ще половина пирога.

— Бери пирога, Миколко, бери,— каже дядина, а того нема, щоб самій покласти.

А мама дивиться на мене сумно-сумно. «Ні,— думаю,— не осоромлю матері»,— і відповідаю:

— Дякую, дядино, чогось мені їсти не хочеться.

Дядина відвернулась до інших гостей, а я від пирога очей не відведу. Петрик уже четвертий шматок наминає, плямкає, мов та свиня. Щоб не спокушатись, став я дивитись під стіл. Там кішка мурчить. Я поглядаю на кішку, а про пиріг не можу забути. Кішка поклала мені на коліна лапки і нявкає — мабуть, теж голодна. Зиркнув знову на стіл. Хоч би швидше доїдали отого пирога! Так ні! Всі вже понаїдалися, а на блюді ще аж три великі шматки лишились. І так близько від мене. Я собі й думаю: «Мене ж дядина просила взяти ще шматочок. Раз просила, то чому не взяти? Щоб мама не сердилась, я з'їм півшматка, а половину залишу на тарілці».

Мама в цей час повернулась до жінки, що біля неї сиділа, і так захопилась розмовою, що на мене і не дивиться.

«Візьму!» — вирішую я і простягаю руку до пирога.

Зирк — аж мама дивиться в мій бік. У мене похолонуло на серці. Але рука вже простягнута.

Тепер її не відсмикнеш непомітно назад. Мені враз перехотілося їсти. В цю мить я віддав би і пиріг, і порося, і ялинку, аби тільки моя рука лежала на коліні, а не була простягнута до того пирога. «Осоромив! Осоромив матір!»

Тепер я зрозумів, що таке сором. Що ж мені робити? Відсмикнути назад руку — це ще більше осоромитись. Дядина побачила це, усміхнулась глузливо і таким солодким голосом каже:

— Он бач, ти боїшся брати, а я думала, ти й справді не голодний. Бери, бери, не бійся! — і глянула на маму зневажливо. Мама почервоніла і очі опустила. Тоді я кажу:

— Ні, я їсти не хочу. Це я хотів дати кішці, а то вона голодна. Можна, дядино, дати кішці?

У дядини обличчя враз змінилося, і вона перестала усміхатися.

— Ну й дурний! — каже вже сердито.— Хіба кішки їдять солодке?

— Наша,— кажу,— їсть. То можна?

Мама ніби повеселішала.

— Миколко,— каже вона докірливо,— хіба ж можна отакий пиріг переводити на кішку?

Всі за столом замовкли, а дядина аж зблідла від злості. Тоді Петрик простяг руку, схопив пиріг і дав кішці, а вона стала їсти.

— Їсть! — гукнув Петрик.— Дивіться! Кішка солодке їсть!

— У нас не тільки кішка, а й кошенята їдять,— кажу я зневажливо.— Тільки треба з варення кісточки виймати, бо кошеня може вдавитися.

А насправді у нас варення ніколи і не бувало.

Я глянув на маму, а вона дивиться на мене такими сумними і водночас ласкавими очима, і раптом сльоза в неї — кап...

Коли ми, зібравшись додому, вийшли в сіни, я почув, як дядина сказала:

— Такий харцизяка росте, як і його батько. Не мине тюрми!

Дома я спитав у тата:

— Хіба за те, що годують кішок солодким пирогом, садять у тюрму?

— А хіба що? — сміється батько.

Мама розповіла про все таткові, тоді він схопив мене на руки, притиснув до грудей і став цілувати:

— Молодець, синку! Не міняй на солодкий пиріг свою гідність. Потерпи, буде і на нашій вулиці свято!

Літературна бесіда

Головні герої творів цього розділу живуть у важких умовах. Як вони поводяться?

Розкажи.

ТЕМА 3. ВІРШІ, ЩО СТАЛИ ПІСНЯМИ

ГОТУЄМОСЯ ДО УРОКУ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

Знайди в хрестоматії, читай, співай

Шевченко Т. Г. Реве та стогне Дніпр широкий...
Шевченко Т. Г. Тече вода...
Українка Леся. На зеленому горбочку.

Знайди в бібліотеці та прочитай

Шевченко Т. Г. Встала весна...
Шевченко Т. Г. Зацвіла в долині червона калина...
Щоголів Я. І. Баю, бай...
Українка Леся. Вишеньки-черешеньки.
Українка Леся. Літо краснеє минуло...
Українка Леся. Місяць яснесенький...

Літературна бесіда

Вірші багатьох відомих поетів були покладені на музику. Композитори передають свої враження від поезії через мелодію. Порівняй свої враження від прочитаного вірша і прослуханої пісні. Які почуття вони в тебе викликали?

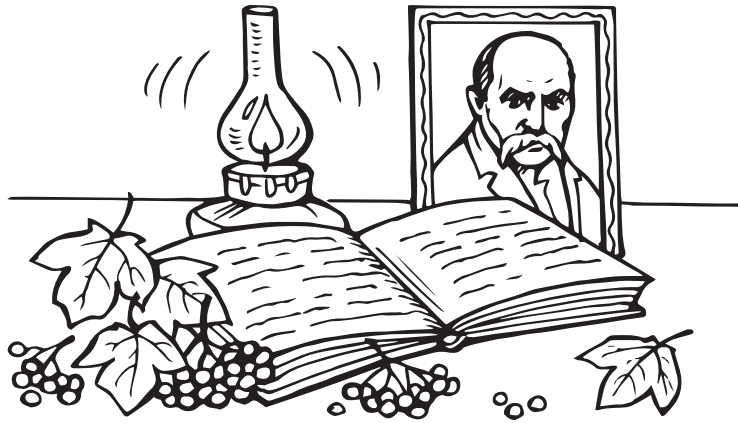

РЕВЕ ТА СТОГНЕ ДНІПР ШИРОКИЙ...

Слова Т. Шевченка *Музика Д. Крижанівського, В. Косенка*

Повільно

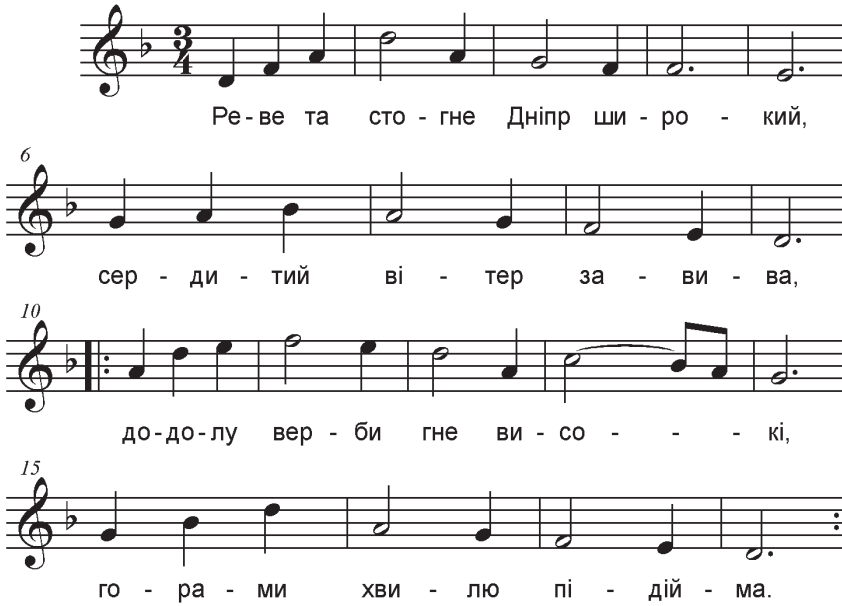

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.

І блідий місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав,
Неначе човен в синім морі,
То виринав, то потопав.

Ще треті півні не співали,
Ніхто нігде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались,
Та ясен раз у раз скрипів.

ТЕЧЕ ВОДА ІЗ-ЗА ГАЮ...

Слова Т. Шевченка *Музика народна*

Повільно

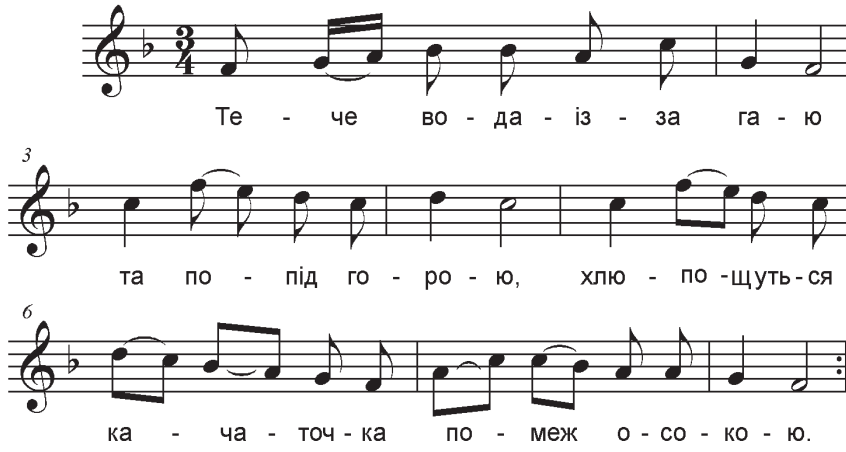

Тече вода із-за гаю
Та попід горою.
Хлюпощуться качаточка
Помеж осокою.
А качечка випливає
З качуром за ними,
Ловить ряску, розмовляє
З дітками своїми.

НА ЗЕЛЕНОМУ ГОРБОЧКУ...

Слова Лесі Українки *Музика Б. Фільц*

Повільно

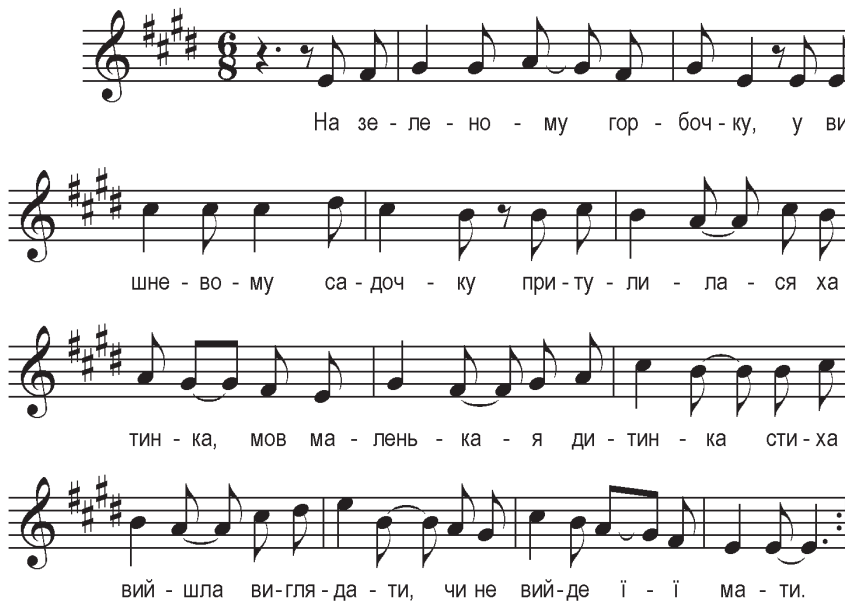

На зеленому горбочку,
У вишневому садочку,
Притулилася хатинка,
Мов маленькая дитинка
Стиха вийшла виглядати,
Чи не вийде її мати.
І до білої хатинки,
Немов мати до дитинки,
Вийшло сонце, засвітило
І хатинку звеселило.

ТЕМА 4. ТВОРИ ЛЕОНІДА ІВАНОВИЧА ГЛІБОВА

ГОТУЄМОСЯ ДО УРОКУ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

Знайди в хрестоматії та прочитай

Глібов Л. І. Стоїть гора високая...
Глібов Л. І. Акровірш.
Глібов Л. І. Хто вона.
Глібов Л. І. Загадка.
Глібов Л. І. Лисиця-жалібниця (байка).

Знайди в бібліотеці та прочитай

Глібов Л. І. Котилася тарілочка.
Глібов Л. І. Чужому лихові не смійся.
Глібов Л. І. Цяцькований осел.

СТОЇТЬ ГОРА ВИСОКАЯ...

Л. Глібов *Музика Д. Січинського*

По волі, зі смутком

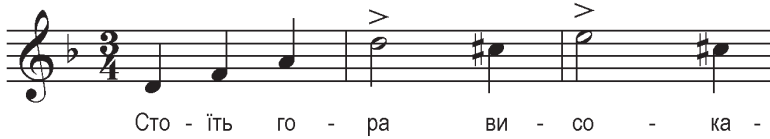

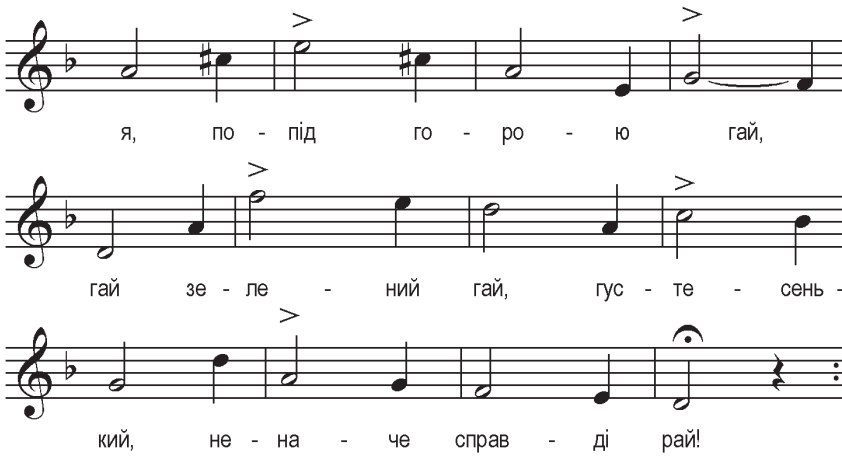

Стоїть гора високая,
Попід горою гай,
Зелений гай, густесенький,
Неначе справді рай.
Під гаєм в'ється річенька,
Як скло вона блищить;
Долиною зеленою
Кудись вона біжить.
Край берега, у затишку,
Прив'язані човни;
А три верби схилилися,
Мов журяться вони...

Л. І. Глібов

АКРОВІРШ

Мати доні молодій
Огородик наділила.
Розкошує доня мила,
Каже неньці — тісно їй:
«В земляній сиджу коморі,
А коса моя надворі».

Хочу сей раз штуку втнуть:
Не скажу, як доню звуть;
Ви ж до загадки верніться,
З краю пильно придивіться.

Л. І. Глібов

ХТО ВОНА

Лиха зима сховається,
А сонечко прогляне,
Сніжок води злякається,
Тихенько тануть стане,—
Іздалеку бистресенько
Вона до нас прибуде,
Кому-кому любесенько,
А дітям більше буде.

Л. І. Глібов

ЗАГАДКА

Скажу ще загадку таку:
У ночвах* переплив я річку
І у долинці на піску
Побачив хатку невеличку.
Без вікон хатка, без дверей,—
Як не мудруй, не можна влізти;
Вона ж повнісінька людей,
А ласощів — не переїсти!
Ну як би так мені туди?
Хоч би ж тобі де-небудь щілка...
Я і туди, я і сюди —
Ніяк: ні зверху, ні з причілка**.

---

* Но́чви — довгаста посудина з розширеними доверху стінками для домашнього вжитку: виготовлення тіста, прання білизни, купання і т. ін.

** Причі́лок — бічна стіна будинку або даху.

Дивлюсь — з лози іде Різак;
Його мале й велике знає:
Сокири нашої свояк*,
По всіх усюдах він буває.

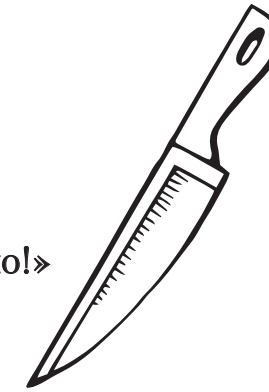

Побачив, що я там ходжу.
«Чого,— питає,— тут никаєш?» —
«Ох, мій голубчику! — кажу,—
Нащо питаєш? Либонь, знаєш».

Він цюк — і хатку розрубав.
«Ну,— каже,— лізь, щоб не кортіло!»
Я так зрадів, аж закричав:
«От молодець! От гарне діло!» —

І зараз всіх порозганяв,
Щоб ласощів не роз'їдали;
Хазяйнувати сам почав,
Аж зуби танцювати стали.

Я через приключку таку
Вподобав дуже хатку тую
І, дякуючи Різаку,
Щолітечка тепер смакую.

От бачте, як старий ласун
Плести вам загадки навчився...
Не хатка то була — кавун
До мене в гості прикотився.

А хто ж Різак, такий мастак,
Що й хатку розрубать береться?
Не чоловік і не козак —
Ножем він на всім світі зветься.

---

* Свояк — родич.

Я шуткувать давно привик
І рад, як діти веселяться...
Пошли вам, доле, довгий вік,
Не знать журби, а більш сміяться.

Л. І. Глібов

ЛИСИЦЯ-ЖАЛІБНИЦЯ

Байка

У тихому гаю Лисичка щастя мала,
Як у своїм добрі, жила, гуляла;
Ніхто її там не лякав,
І вдень, і ввечері там соловей співав,
І пташки пурхали, зозуленька кувала;
Скрізь зеленіло, все цвіло;
Так гарно, любо там було.
Лисиця так собі казала:
— От де по правді можна жить
І доленьку хвалить,
В добрі кохаться, всіх любити,
Ніколи зла і кривди не чинити! —

Якби ж то правдонька щербата не була,
То, може, й справді б так жила.
Раз на калині недалечко
Угляділа вона гніздечко;
Сиділи пташки там.
— Ох,— каже,— як не гріх котам
Таких малесеньких, безвинних
не жаліти!
І їм же хочеться на світі жити...
Ну, вже коти! Десь на лихо вони
Вродились, вражії сини,
Не тільки вдень — вночі поживу бачать,
Не бачать тільки, як горюють в світі,
плачуть..
Зажерливих пройдисвітів таких
Я перевішала б усіх...—
І жалібниця щось сказати ще хотіла,
Аж пташки із гнізда додолу якось ляп —
Лисичка зараз хап та хап —
Прехорошенько всіх поїла...
Як жалібно співати почала,
А он на що звела!

Лукавий чоловік словами нас голубить,
Неначе всіх і жалує, і любить,
Для правди, для добра живе,
Як по воді пливе;
А ближче придивись ти —
І видно, що виля хвостом:
Помажу, мов, медком —
Солодше буде з'їсти.

Літературна бесіда

* Леонід Іванович Глібов (1827–1893) — відомий український письменник. Дізнайся, чи був він сучасником Т. Г. Шевченка, Лесі Українки, І. Я. Франка. Для цього порівняй роки життя цих письменників.

* Доведи думку, що Л. І. Глібов є автором творів різних жанрів. Підтверди свою відповідь прикладами творів.

* Підготуй до виразного читання або інсценування один із творів Л. І. Глібова.

ТЕМА 5. КОЗАЦЬКОМУ РОДУ НЕМА ПЕРЕВОДУ

ГОТУЄМОСЯ ДО УРОКУ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

Знайди в хрестоматії та прочитай

Пчілка Олена. Козацький пам'ятник.

Вінграновський М. С. Козак Петро Мамарига.

Знайди в бібліотеці та прочитай

Пригара М. А. Михайлик — джура козацький.

Мензатюк З. З. Таємниця козацької шаблі.

Герман О. М. Сто потайних дверей, або Пригоди джури Михайлика.

Виженко О. Є. Історія запорізьких козаків для веселих дітлахів.

Олена Пчілка

КОЗАЦЬКИЙ ПАМ'ЯТНИК

Чи чули ви, що були колись запорозькі козаки?

«Запорозькими» вони звались через те, що жили «за порогами» Дніпровими.

А «порогами» зветься таке каміння, що випирається посеред річки,— і вода перестрибує через його, мовби через пороги. Отже, є такі пороги й на Дніпрі. Близько від города Катеринослава; а нижче тих порогів і була Запорозька Січ — таке місце, таке військове таборище, де жили українські козаки. Козаків на Вкраїні було багато й по інших місцях, та в Запорозькій Січі жили такі лицарі — козаки, що тільки й дбали про війну. Вони стерегли Україну від хижих нападів татарських. Часто ходили запорожці на війну вкупі й з іншим військом українським, як була в тому потреба. Воювали за свій рідний край, за його люд і віру, обороняли Україну від всяких ворогів.

У Січі були «курені» (великі хати) й церкви; на майдані, біля церкви, збиралася Рада козацька.

Вся Січ була обогороджена тином з дерев'яних паль, а тин стояв на високому окопі. Це такий захист був од ворожого нападу.

Були в козаків запорозьких і «зимівники» — се такі хутори, де жили їх жінки й діти (як у кого вони були). А в Січі не можна було жити ні жінкам, ні дітям, бо там тільки про військову справу дбалося.

Був в Запорозькій Січі отаман і інша старшина військова.

Запорозька Січ була не все в однім місці: була Січ (найбільш відома) на дніпровському острові Хортиці, бувала й в кількох інших придатних кутках.

Про Січ та про запорожців можна багато розказувать; колись ми розкажемо про те більше.

У 1775 році, як Україна була вже під московською владою, цариця Катерина наказала, щоб Запорозької Січі не було, і послала своє військо, щоб зруйновать те козацьке гніздо. Козаки запорозькі після того помандрували в Туреччину. Там їм жилось непогано, на ґрунтах коло річки Дунаю, тільки вони журилися за своїм краєм та за своїми людьми.

Через те вони покинули свої нові селища на Дунаї і вернулись назад на Вкраїну та оселилися біля Чорного моря; назвали їх через те чорноморськими козаками. Потім козакам чорноморським сказано було перейти на Кубань — і в 1792 році вони туди перейшли й оселилися на річці Кубані та зайняли чимало землі понад тією річкою, і стали їх звати кубанськими козаками. Нащадки тих козаків ото й живуть тепер у Кубанському краю; звуться вони таки й тепер козаками, і мають вони багато такого, що було і в давніших українських козаків. Є у них і отаман, найстарший над ними; теперішній найстарший у краю, генерал Бабич, так і зветься — отаман війська Кубанського.

Інша старшина зветься в кубанських козаків теж по-давньому, по-козацькому: є «осавули», «хорунжі» й інші. Є до сього часу і свої корогви козацькі. Селища кубанських козаків звуться «станицями».

Кубанські козаки, нащадки козаків запорозьких, не забули ні мови української, ні української пісні, ні звичаїв українських.

Бажаючи пошанувати пам'ять своїх предків — козаків, теперішнє кубанське козацтво поставило в найбільшому своєму місті Катеринодарі 1911-го року пам'ятник тим козакам, що оселилися на Кубані після того, як вернулися з Туреччини на Вкраїну. Отже, пам'ятник той поставлено не одному якому козакові, а всім тим козакам. Зроблений же той пам'ятник так, що вироблено з міді постать молодця українського, в такім убранні і при тій зброї, як ходили козаки запорозькі; і держить той гарний лицар у руках козацьку корогву. Такий зразок був на стародавній печаті запорозьких козаків.

Глянувши на той пам'ятник, можна згадати ту пісню українську:

Ой, хоч пропало славне Запоріжжя,
Не пропала його слава!

М. С. Вінграновський

КОЗАК ПЕТРО МАМАРИГА

Козак Петро Мамарига летів на своєму коні, а татари обсідали його з усіх чотирьох сторін.

Козак Петро Мамарига побачив перед собою степове озеро.

— Гиворе! — сказав Петро своєму коню.— Удвох нам не втекти. Як-не-як, а самому тобі буде легше. А я заховаюся в озері.

Петро вирізав шаблею очеретину і поплив.

Гивор додивився, як Петро Мамарига сховається під водою, і тоді вискочив на горб і кинувся в степ. Та було пізно.

Татари помітили Гивора і закричали:

— Оце його кінь! Ловімо його коня! Без коня козак Петро Мамарига далеко не втече.

Татари оточили Гивора і колом погнали на нього.

Та кінь козака Петра Мамариги був не з тих коней, що підставляють свою голову: Гивор сам по собі розігнався і перескочив татар з їхніми кіньми. І вже було б утік, якби не впав передніми копитами у вузький степовий рівчак.

Татари спутали Гивору передні і задні ноги і сказали:

— Тепер кінь козака Петра Мамариги у наших руках. Зловимо тепер козака Петра Мамаригу. Без коня він далеко не втече і не зайде. Озеро! Він тут, він заховався в озері, а ось і його сліди!

Татари позіскакували з коней і випили кумису.

Козак Петро Мамарига сидів у воді і дихав через очеретину. Він сидів посередині озера, бо знав, що татари плавати не вміють і до нього не доберуться.

Була осінь, і по краях озеро вже замерзло. Синенький льодок у заберегах татар не спинив, і татари поповзли по ньому до води.

— Ми цього козака Петра Мамаригу вичавимо з болота, як в'юна! — говорили татари і місили озеро вздовж і впоперек, аж до того місця, де вода їм була по шию. Далі татари не йшли, бо боялися втопитись.

Петро ж тим часом сидів у воді, дихав і все теє татарське чув, що вони говорили про нього, і думав: «Говоріть мені, говоріть, а мені тут у воді тепло».

— Де ти тут, козацька душе? Краще вилазь сам, а ми тобі скрутимо руки та продамо в Туреччину на базарі, аби ти знав, як воювати з нами.

«От»,— думав собі Петро.

В небі сливіла туча, і горя не було.

«От,— думав собі Петро,— хто б це моїм товаришам-козакам та звістку подав, що я тут один у воді з очеретиною в роті та дихаю через неї.

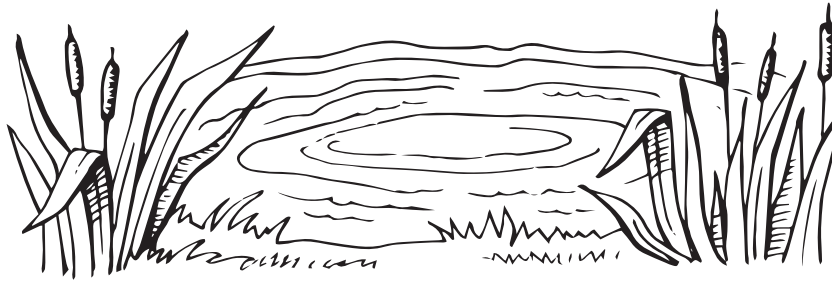

Нема кому і звістки подати, хіба що, може, Гивор доскаче?.. От шкода, такий добрячий тютюн пропадає, намокне тютюн, не буде чим і люльки набити та цим тютюнцем закурити».

А татари? Татари поморились та позамерзали. Намоклі вилізли з озера, розвели вогнище й стали сушитися та обсихати, як наступила ніч, і озеро стало замерзати на очах.

— Оце добре! Як тільки озеро геть усе чисто замерзне — тоді ми спалимо весь очерет на ньому, а з ним — і ту очеретину, через яку козак Петро Мамарига дихає. Тоді волею-неволею йому доведеться пробивати головою лід і йти в наші руки. А поки що озеро замерзає — ми трохи поспимо.

Сторожа виїхала на горби дивитися у степ, бо козаки і вночі нападають.

Закуняв у воді з очеретиною в роті і Петро Мамарига. Раз ніч — і всім людям, і звірам хочеться спати, то чого б то і славному козаку Петру Мамаризі хоч не поспати, то покуняти?

І Петро задрімав... Один окунь, видно, голодний, розігнався і з розгону вхопив Петра за вус. Петро — лап! — нема половини вуса! Дивиться: перед ним окунь крутиться, памороки забило.

— Ох і тварюка! — вилаяв окуня Петро.— Ти ж то некуряще!.. Але ж як же це я покажуся тепер своїм товаришам півторавусим? Треба ж тобі таке — зайшов в озеро!.. Отож ніколи, коли сидиш у воді з очеретиною в зубах, ніколи не треба не те що спати, а навіть куняти! Це ж порох, мабуть, намокне і шабля...

Дивився-дивився Гивор на свої пута, а потім і спробував їх на зуб.

— Тепер буду добиратися до своїх задніх,— сказав собі кінь Петра Мамариги.

Та як Гивор не вигинав шиї, до своїх задніх ніг він дістатися не міг.

— Що робити?

А робити було що. І Гивор це зробив: він став на свої передні і побіг ними в степ. Татарська сторожа вклякла. Попадала і повмирала.

— Повмирали,— сказав їм Гивор,— навіть забули крикнути...

— Гиворе, це ти чи хто? — спитали козаки.

— Я,— сказав Гивор.— Козак мій Петро Самійлович Мамарига сидить в озері і дихає через очеретину.

— Діло звісне,— сказали козаки.— То що?

— А те, що на озері вже хвиль не стає.

— Тепер чи коли?

— Тепер.

— Тоді по конях,— сказали козаки.

Козак Петро Мамарига сидів з кобзою на траві перед козаками, і срібна чарочка була біля його коліна, і скільки на мене не дивися, все одно не вгадаєш,— Гивор стояв поза козаком Петром Мамаригою і дивився через його плече.

Літературна бесіда

Розкажи, якими ти побачив козаків у прочитаних творах. Що дізнався про них? Що здивувало, запам'яталося?

ТЕМА 6. ПРО НАШУ ШКОЛУ ТА ШКОЛЯРІВ

ГОТУЄМОСЯ ДО УРОКУ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

Знайди в хрестоматії та прочитай

Шаройко В. Н. Де поділися Карпати.
Кирій І. І. Як ми з Касею пишемо диктанти, а потім Кася пише записку вчительці (уривок з книги «Пригоди Касі-Васі Гармаша»).
Марсюк В. А. Диктант.
Коцюбинський А. Ф. Хто сміявся останній.

Знайди в бібліотеці та прочитай

Буцень О. В. Грицькова допомога.
Буцень О. В. Перші канікули.
Єфімов О. М. Задачі трапляються різні.
Коцюбинський А. Ф. Засекречений тайм.
Нестайко В. З. Одиниця з обманом.

В. Н. Шаройко

ДЕ ПОДІЛИСЯ КАРПАТИ

Гірко схлипує
Надійка.

— Ти чого?
— У мене двійка!
— А за що?
Дозволь узнати.
— Я забула,
Де Карпати.
— Пригадай,—
Повчає Алла.—
Дивно!
Де ти
Їх поклала?!

І. І. Кирій

ЯК МИ З КАСЕЮ ПИШЕМО ДИКТАНТИ, А ПОТІМ КАСЯ ПИШЕ ЗАПИСКУ ВЧИТЕЛЬЦІ

(уривок з книги «Пригоди Касі-Васі Гармаша»)

Днями ми посварилися з Касею. Власне, не посварилися, а я на нього розсердився й сказав, що коли він мене не слухає, то я з ним більше не дружу. Годі! І так скільки неприємностей через нього мав, скільки разів він підводив мене. А все тому, що я піддавався, йшов у нього на повідку. Попросить щось чи придумає, і я завжди виконую, погоджуюсь. А тепер досить! Все! Нехай він мене слухається! Та й не для себе ж, для нього хочу, щоб краще було.

Отак заявив йому категорично і пішов додому сам, бо розмова ця відбулася в школі після уроків. Кася щось гукнув мені вслід, та я проявив характер, навіть не оглянувся.

Може, й неправий я, але ж посудіть самі. Заробив ото Кася двійку. За диктант. Шість помилок умудрився зробити на одній сторінці. Бо неуважний. Скільки разів я говорив йому: прислухайся, як диктує вчителька, не поспішай. А він — хіп-хап, аби швидше.

Ну гаразд. Ухопив двійку, так виправ же її негайно. Повтори правила, випиши ті слова, у яких зробив помилки, і попроси вчительку, щоб спитала тебе.

Кася ж — ні. Ходить собі з двійкою спокійно, ніби й немає її в нього. Ніби не він давав слово батькові виправити ту двійку на п'ятірку. Раз питаю: «Виправив?» — «Ні». Вдруге. «Ні». Я тоді сам до Марії Іванівни, його вчительки. Так і так, кажу, спитайте Касю, щоб двійку йому виправити. А вона: «А чому це ти за нього просиш, а не він сам? Що в нього — язика немає?» — «Та,— кажу,— соромиться він». Марія Іванівна посміхнулася: «Не такий він уже й соромливий, твій друг. Скоріше несерйозний, неуважний. Ось ти, як товариш, візьми та й попрацюй із ним, допоможи йому. З почерком у нього негаразд, пропускає літери, неправильно переносить слова. Зроби з ним кілька диктантів, по правилах пройдіться. Домашні завдання допоможи йому виконати. А тоді вже я його перевірю. Гаразд?»

Я погодився і мерщій шукати Касю. Знайшов на шкільному подвір'ї: бігав з хлопцями. Переказав йому нашу розмову з Марією Іванівною і заявив, що відсьогодні писатимемо з ним по два диктанти на день.

Кася скривився, немов йому наступили на обидві ноги.

— А чому по два? У школі ж по одному пишемо.

— Писатимемо й по три, поки ти не навчишся гарно писати й помилок не робитимеш,— відказав я суворо. А щоб він більше не сперечався, додав: — Так Марія Іванівна звеліла.

— Ну, нехай і по два,— згодився Кася.

Але ми, звичайно, по два диктанти не писали, ледве один встигали, бо хіба з Касею напишеш. Я йому диктую: «Поїзд одійшов од перону рівно о п'ятнадцятій годині», а він мені: «Як це о п'ятнадцятій? Адже на годиннику тільки дванадцять цифр! А далі йде — один, два, три». Я пояснюю йому, що коли до дванадцяти додати три, то буде п'ятнадцять, а він своєї: «То тоді й треба, щоб на годиннику цифра п'ятнадцять стояла».

Та не думайте, що він не розуміється в цифрах на годиннику. Хитрує Касько. Він не знає, як писати п'ятнадцять,— через апостроф чи з м'яким знаком,— тому й вигадує. Я серджусь і собі хитрую.

— Гаразд, пиши о дванадцятій.

— Так би й казав,— радіє Кася, що переміг мене, і, висунувши язика на губу, старанно пише в зошиті.

Я ж тим часом шукаю речення, в якому знову було б слово з апострофом, і, коли Кася повідомляє мене: «Написав твого поїзда», я диктую йому: «Дев'ятого травня — День перемоги».

Кася єхидно посміхається.

— Це я запросто напишу. Ти мені складніші речення вибирай.— І пише дев'ять — цифрою, як на святкових плакатах.

Спробуйте мати такого учня. Я глибоко співчуваю Марії Іванівні.

Але як не викручувався Кася, як не хитрував, все ж я примусив його написати кілька диктантів без помилок, вивчити правила переносу і коли пишеться апостроф, а коли м'який знак.

— Не забудеш? — запитав.

— Не забуду! — пообіцяв.

Вивченого зі мною він таки справді не забув, але наступний диктант написав на трійку. У реченні «Дзижчали комарі» перше слово написав без літери д, а слово «мабуть» так, як у нас у селі говорять через й — «майбуть».

— І що мені з тобою, Гармаш, робити? — бідкалась Марія Іванівна.— Ось, щоб ти надалі був уважніший, залишишся після уроків, і ми з тобою повчимося правильно писати «дзижчали» й «мабуть».

Кася винувато стенув плечима.

— Та я ж хіба кажу, що не хочу? Залишуся.

Одразу ж після уроків, як тільки учні пішли з класу, Марія Іванівна з Касею взялися до діла. Та не минуло й п'яти хвилин, як Марію Іванівну покликали в учительську.

— Я зараз, Гармаш,— сказала вона до Касі.— А ти цим часом напишеш акуратненько в зошиті двадцять разів слово «дзижчали» і двадцять разів «мабуть». Я повернусь, перевірю, і як не буде помилок — відпущу додому. Гаразд?

— А чого ж, напишу,— погодився Кася.

І написав. Без жодної помилки. Написав і сидить. А Марії Іванівни немає. Касі стало нудно чекати її, і він ще написав одне й друге слово по двадцять разів. У стовпчик. Немає Марії Іванівни. Кася встав з-за парти, пройшовся по класу, виглянув у вікно. За вікном по-весняному сяяло сонце, пищали на деревах синиці й цвірінькали горобці, танув останній сніг. Посеред вулиці, виблискуючи проти сонця, біг веселий струмок, по якому двоє хлопчиків і дівчинка пускали паперові кораблики. І Касі теж раптом захотілося на вулицю пускати кораблики. Але Марії Іванівни не було.

«Певне, її не буде»,— вирішив Васько, сів за парту і в зошиті під словами вивів великими літерами: «Маріє Іванівно. Я написав сорок разів «зижчали» і «майбуть», а вас немає. То я собі пішов додому, бо дуже хочу їсти».

Полюбувавшись написаним, він зробив з чистого листка паперу кораблик, вкинув книжки в портфель і гайнув з класу. Отакий нетерплячий!

На другий день про це Касине «майбуть» знали всі його однокласники. То як ви, скажіть, не будете на нього сердитись! От я й виповів своєму другові все: сказав, що більше не хочу з ним дружити. Може, це вплине на нього і він стане уважнішим на уроках. Хоч, по секрету скажу, що довго сердитись я не зможу, не витримаю. А про Касю й говорити нічого! Він на другий же день до мене прибіжить!

Але побачимо! Поки що я на нього сердитий.

В. А. Марсюк

ДИКТАНТ

Ми пишемо диктант.
Для мене це не важко,
та заважає бант,
так схожий на ромашку.

Ми пишемо диктант,
уважні, мов на старті,
а я дивлюсь на бант,
що на передній парті.

Не пишеться — і край!
Схоплю, напевно, двійку.
Ну, трохи постривай,
із бантиком Надійко!

Хай скінчиться диктант!
Хай задзвенить дзвіночок!
Чи, може, зараз бант
смикнути хоч разочок?

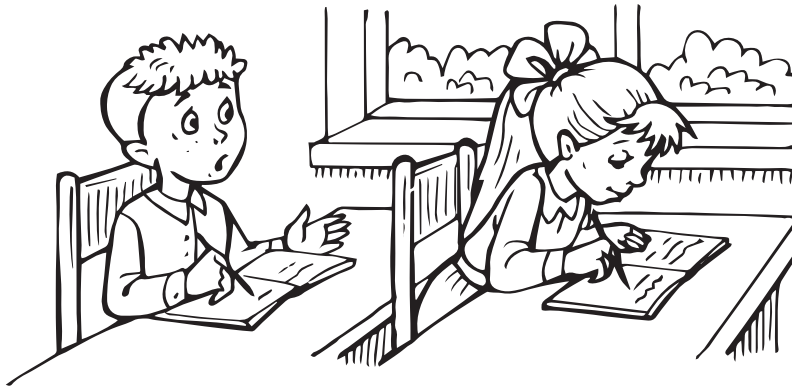

А. Ф. Коцюбинський

ХТО СМІЯВСЯ ОСТАННІЙ

— Сьогодні,— сказала Надія Павлівна,— ми розглянемо твори на тему: «Мої літні канікули». Я рада за вас. Адже ви цікаво провели літо. Одні побували біля моря, інші — на селі, в горах, у таборах відпочинку... Саме про це ви й розповіли, хоча...— Учителька усміхнулася.— Хоча у ваших творах є і курйози. Ось, наприклад, Василько Чумак пише: «В таборі мене записали в живий куточок...»

Усі засміялися, а Лесик — найдзвінкіше.

— У Галі Онищенко ось що я надибала: «По ясному небу ходив трактор, а на горизонті росла зелена травичка».

Знову лунає в класі сміх, а Лесик аж заходиться.

— Федько Чорногуз теж мене розвеселив. Він таке написав: «Я збирав марки, а товариш прислав мені артистів Пугачову та Боярського, яких я теж колекціоную...»

Смішно, ясна річ, усім, та Лесикові найбільше — він аж за живіт хапається.

— І ще одна загадка,— продовжила Надія Павлівна.— Ось ти, Лесику, найголосніше сміявся, а в твоєму творі, між іншим, крім твоїх, ще є й ті помилки та недоречності, що і в Галі, Василька та Федька, котрі сидять поблизу тебе... Як це розуміти?

Лесик підвівся.

— А я, Надіє Павлівно, зовсім не винен,— сказав упевнено.

— Чому ж?

— Я, я...

Лесик пом'явся, а потім неголосно вимовив:

— Я списав у них...

— У всіх трьох?

— Еге ж, у кожного потроху. Щоб ви не здогадалися.

Клас вибухнув реготом.

Мовчав тільки Лесик.

Хіба легко сміятися з себе?

Літературна бесіда

Різні історії трапляються з учнями в школі. Про які кумедні випадки ти дізнався з прочитаних творів? Поміркуй, чому герої потрапили в смішне становище.

ТЕМА 7. ДОРОСЛІ ТА ДІТИ. СТОСУНКИ МІЖ НИМИ

ГОТУЄМОСЯ ДО УРОКУ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

Знайди в хрестоматії та прочитай

Кава В. І. «Не турбуйся, мамо».
Кияшко Г. Г. Вітіна мандрівка.

Знайди в бібліотеці та прочитай

Кирій І. І. Образа.
Нестайко В. З. Лілія.
Буцень О. В. Пустощі.

В. І. Кава

«НЕ ТУРБУЙСЯ, МАМО»

Уранці сьомого березня Юрка було не впізнати. Неквапно з'їв сніданок, ґречно подякував мамі, навіть помив тарілку, хоч за вікном лунав нетерпляче-закличний свист його товариша Олеся. Акуратно склав книжки в ранець, поволі ступив до порога, подумав, нагнувся, взяв щітку і заходився завзято чистити бувалі в бувальцях черевики.

Мама мовчки, зачудовано спостерігала ту незвичну Юркову поведінку. «Ага, малий до мого свята готується!» — нарешті втямила й тепло усміхнулася.

А Юрко, почистивши черевики, без поспіху розігнувся, глянув на маму, закліпав очима і скоромовкою сказав:

— Мамо, будь ласка, дай мені п'ять карбованців...

Тепер закліпала очима мама.

— Нащо тобі гроші? Ще й такі великі...

— Та... треба,— хутко одвів очі Юрко, пильно задивився на кота Барсика, що ніжився в кутку.— Ну, подарунок тобі хочу купити на свято. Дуже гарний...

— Як? — сплеснула мама руками.— Ти ж сам якось хвалився,— цілих три місяці збирав гроші мені на подарунок. Де ж вони?

Юркові очі прудко забігали по всій кімнаті й знову зачепилися за Барсика, який, нашорошивши вуха, дослухався до гучної розмови.

— Ну, збирав, правда... Ну, а недавно уроки робив, а Барсик гратися захотів, ну, і скочив до мене на стіл... Ну, він, ні, ми удвох ненароком турнули копилку... Ну, гроші я на підлозі до копієчки зібрав, а класти їх нікуди, бо ж копилка розбилася. То я їх у кишеню вкинув... Ну, ти ж знаєш, мамо, як гроші в кишені тримати... Сама ж казала якось: не встигнеш додому з роботи дійти, а вже зарплату розтринькала... А мені ще важче — ідеш до школи,

а морозивниці уже сидять зі своїми возиками, видно, удосвіта їх викочують. А назад ідеш — кіно запрошує, магазин іграшок навстіж розчинений... Ну, от і вийшли всі гроші...

Мама глибоко зітхнула, дістала гаманець.

— Який же ти мені, коли не секрет, подарунок купиш? — спитала.

— Найкращі парфуми! — гордо мовив Юрко.— За карбованець двадцять! На цілий квартал пахнутимеш!

— А де ж решту грошей дінеш? — спантеличилась мама.

— Не турбуйся, мамо! — аж підскочив Юрко.— Не пропадуть гроші. Я такого «Конструктора» бачив учора в магазині іграшок! І рівно три вісімдесят коштує...

Мама аж одхитнулася. На її очах виступили сльози.

Юрко простягнув руку за грошима. І — стрівся з маминим поглядом... Його рука хутко відсмикнулася, щоки спалахнули вогнем.

Він схопив портфеля й вибіг з кімнати...

Рано-вранці восьмого березня на столику біля маминого ліжка стояв маленький букетик фіалок. Коло нього біліла записка.

«Мамо, дуже-дуже вітаю тебе зі святом! Більше я не буду... таким... Юрко».

Мама, легенько усміхаючись, понюхала фіалки. Вони пахли весняною свіжістю.

Г. Г. Кияшко

ВІТІНА МАНДРІВКА

В хаті були тільки Вітя з Миколкою. От де вже воля їм: хоч ти на голові ходи — ніхто нічого. Вони й знали це: так уже пустували, таке виробляли, що хоч водою їх розливай. І бігали по хаті, і чого не робили, а потім ще почали воювати. Миколка шибонув у Вітю картузом, а Вітя, що саме опинився біля столу, зопалу схопив окраєць хліба і шибонув ним прямо по Миколчиному кирпатому носі.

Хлопці у розпалі не помітили навіть, як на порозі з'явилась Вітіна мама. Отут на них і окошилося*. Вигляд у мами був рішучий, а погляд не віщував нічого доброго.

— То це так уроки вчите? — мовила вона, і в ту ж мить Вітя відчув на спині гарячі мамині плескачі. З Миколкою вона теж не панькалась, дарма що сусідський, накидала і йому і хутенько спровадила за поріг. Той знає діло, без зайвих розмов змотався додому.

Мама була збуджена, червона від гніву.

— Подумати тільки,— скаржилась вона нема знать кому,— ще на ноги не встигли зіп'ястись, а вже так хліб зневажають.

Хлопцеві тільки тепер остаточно дійшло до розуму, за що його так натріпали. Він про всяк випадок прикрив тили, ставши спиною до стінки. Насупив бровенята, надув і без того товсті щоки.

---

* Окоши́тися (розм.) — негативно позначитися на комунебудь.

«Ну, хай би вже мене похрестила,— думав.— А за що Миколка постраждав? Він же в гостях у мене був, а гостей, здається, не б'ють. Затямить собі цю наминачку, і ноги відтепер не буде на нашому подвір'ї. Вважай, розбилась така давня дружба. А все через що?»

Вітіні очі набралися смутком. «Як несправедливо все у світі»,— зітхнув хлопець.

А мама як загорілася, так швидко й охолола. Їй, мабуть, вже зовсім було відлягло від серця, бо вона мовила:

— Годі тобі комизитись. Сідай уже за книжку.

Навряд чи є ще в кого така мама, як у Віті. Вона все в житті знає, все розуміє. Де треба — сувора, але ж більш за все лагідна, привітна. Якби не вона, невідомо, що б з Вітьки сталось. Одного разу він так важко хворів, що мама день і ніч не відходила від нього, мало не з рота годувала, як пташка пташеня. А коли він вичуняв, піднявся на ноги, вона сама злягла від клопотів та недосипання. Хлопчик добре знав, що ні в кого більше немає такої мами, як у нього, але на цей раз наче ґедзь його покусав: дуже вже його розібрала досада за безневинного Миколку.

— То сядеш? — перепитала мама.

— Ні, не сяду,— заявив він з серцем і набурмосений відступив до порога.— Таку дружбу розбила мені з Миколкою... Вік тобі не прощу, скільки й житиму. В світ піду, а не сяду.

— Куди, куди? — аж нахилилася до нього, перепитала мама.

— В світ, от куди. Піду по світах блукать і всім розказувати, яка ти.

А сам подумав: «Зараз осінь, холодно. Хай я її тільки трошки полякаю. Піду десь перебуду до ночі і годі. А то вже занадто сувора».

Вітька почав повільно взуватися, сподіваючись, що мама розкається, почне перепрошувати, аби залишився. Але вона натомість несподівано і якось насмішкувато запитала:

— То, може, тобі й торбу зібрати?

Це вже не входило в його плани.

— Бу-бу-бу-бу-бу,— пробубонів хлопець, дивлячись собі під ноги.

Це означало: «Не треба мені».

— То хоч вдягнись тепліше, чи що,— на те йому мама. «Вдягнутись, мабуть, таки не завадить,— подумав.— Хай бачить, що я не жартую».

Знайшов теплу куртку, нап'яв на плечі. Став на поріг, взявся за клямку.

— То, може, переночував би вже, а завтра зранця й рушив би. Куди тобі проти ночі йти? Та й хмарить надворі.

«О, вже починає,— подумав собі.— Нічого, підожду ще трошки. Зараз вона не такої заспіває. Як ще буде просити». Сам же відповів:

— Даремно вмовляєте, я безповоротний. Що вже надумано, то раз і назавжди. От тільки ліхтарика візьму і піду.

Він повернувся до столу, розчинив шухлядку. Мама на той час розпекла на припіку сковороду, змастила салом і розпустила по ній рідке біле тісто. За хвилину по хаті пішов смачний паморочний запах свіжих млинців. Хлопчик проковтнув слину.

«Це вона нарошне так,— подумав,— знає, що я страх як млинці люблю. Але мене цим не заманиш».

Стовпець пухких рум'яних млинців на тарілці тим часом ріс і ріс і так гарно пахтів на всю хату...

Ліхтар як на те не підпадав під руку. Збоку здавалось, ніби Вітька навмисне зволікає. І справді, він на якусь мить завагався, чекав, що мама от-от скаже: «Скидай уже свою свиту та сідай до столу». Він і ладен був сісти навіть без запрошення, просто так, але мама в цей час порадила йому, як близьким людям радять:

— То йди вже, як зібрався, поки завидна. А то й ніч скоро застане.

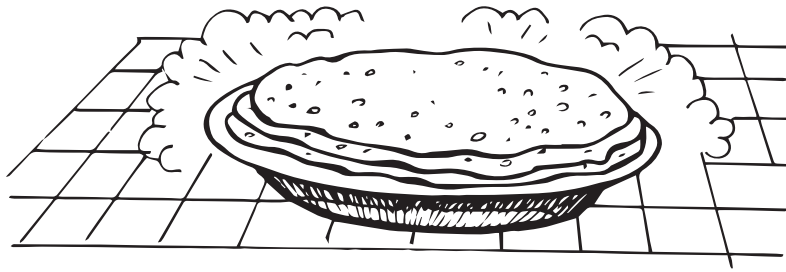

Так он як!.. Діло поверталося зовсім іншим боком. То він сам ішов, а то вже його починають ніби спроваджувати. І це в ту мить, коли він ладен був залишитись.

Вітька рішуче сунув ліхтаря в кишеню і в два кроки вискочив за двері. Тепер він таки піде. Піде і ніколи більше не повернеться. Або ні, він повернеться сюди колись уже сивим-пресивим дідусем. Прийде, постоїть, постоїть біля двору, зіпершись на ціпок, і перехожі помітять в його очах великий смуток. Вони не знатимуть, що він покинув цей, колись рідний йому дім півсотні років тому. Покинув мужньо, як ніхто, саме в той час, коли на припічку так приємно пахтів цілий стовпець свіжих, рум'яних млинців.

Ет, шкода, млинців йому таки справді не перепаде. Від них аж голова паморочиться. Може, через це так і кисло у Віті на душі?

Тільки він відчинив з сіней двері і ступив за поріг, як над хатою з усієї сили тарарахнув грім, і в зелені залопотів буйний дощ. За якусь там хвилинку, поки хлопець роздумував, води поналивало повні калюжі. Повз двір прогупав верхи на мокрому коні якийсь дядько з вивернутим мішком на голові. Вулиця знову спорожніла.

«Ну куди його подасися в такий дощ? Собаки й ті поховались, а я ж таки людина, чи хто? Краще вже переждати під повіткою, а там видно буде».

На другого, то, може, ще й повернувся б, перепросив матір, чи як там. Та Вітька не з тих. У нього характер.

«Ні, не повернусь, там мене не люблять»,— думав, а в грудях тенькнуло: «Ні, таки люблять, неправду я кажу».

Вітя краєчком ока, здавалось, навіть бачив, як за ним слідкують крізь шибку і навіть всміхаються, мовляв: «Ну, ну, покажи характер, синку». Озирнувся — нікого нема. «Таки не люблять,— вирішив остаточно.— Любили б, хоч у вікно поглядом провели б. А так їм байдуже. Ну й нехай! Піду, і ноги моєї тут не буде».

Обвів поглядом подвір'я. Все тут знайоме, рідне йому. Аж шкода покидати, та треба йти. А дощ хлюпотить, аж бульбашки по калюжі скачуть. Качки під повіткою киркають — це їм на руку. Трахтарарах! — шаленіє грім угорі, блискавки крешуть, наче хто сирі сірники тре. Такого ще за Вітіної пам'яті не було.

Він зробив кілька поспішних кроків і цибонув через калюжу під повітку. Тут стояла півтемрява, пахло качками і сіном. Хлопчик огледівся довкола, присів під купою полінячча на оберемок сінця. Підібгав під себе ноги, увібрав руки в рукави, і так затишно йому стало, так тепло... Вітька щільніше загорнувся в куртку і прихилився непокаянною го-

ловою до сухої корчаки. Звідкілясь незабаром прийшли дрімки. Він уже не бачив, як із старого лозового коша виліз хазяйнуватий, чорний в латках кіт Мазепа, здерся йому на коліна, угрів їх своїм теплом.

Згодом наче з-за товстої стіни Вітьці почувся знайомий голос:

— Ось він, наш мандрівник. Бач, як далеко зайшов!

— А як же вмостився зручно, навіть будити шкода.

«Це мама»,— прочумавшись, розпізнав голос Вітька, але прокидатись остаточно не схотів.

Його перенесли в хату, поклали в ліжко і дбайливими руками обережно підіткнули з усіх боків ковдру. «Хай уже, завтра все одно втечу»,— подумав Вітька, зручніше вмощуючись на постелі.

Літературна бесіда

По-різному складаються стосунки між дітьми і дорослими. На жаль, іноді навіть близькі люди можуть образити один одного. Який випадок у творі примусив тебе замислитися над цим?

ТЕМА 8. ТВОРИ ВСЕВОЛОДА ЗІНОВІЙОВИЧА НЕСТАЙКА

ГОТУЄМОСЯ ДО УРОКУ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

Знайди в хрестоматії та прочитай

Нестайко В. З. Пригода в кукурудзі.

Знайди в бібліотеці та прочитай

Нестайко В. З. Одиниця з обманом.

Нестайко В. З. Пригоди Грицька Половинки.

Нестайко В. З. Повісті й оповідання для дітей.

В. З. Нестайко

ПРИГОДА В КУКУРУДЗІ

Ви, звісно, знаєте, що є такий острів — Ява. В Індійському океані. Ото, що Ява, Суматра, Борнео, Целебес, Великі Зондські... Ну, так Ява — це не острів. Ява — це мій друг і напарник. Ява Рень. Оно, чуєте, носом шморгає. Так, як він, ніхто в світі не шморгає носом.

Чого він Ява, питаєте?

Та то він себе сам так назвав, коли йому ще й року не було. Чи то воно, пискля мале, хотіло

сказати «Я Ваня», а вийшло «Ява». Чи то «Іван» у нього так прозвучало (бо насправді його Іваном звать), але приклеїлось оте «Ява» до нього на все життя. Навіть міліціонер, що живе в нашому селі, так його називає.

У них узагалі вся сім'я інтересна.

Батько на скрипці грає. Корова — Контрибуція називається. А дід, старий Рень, мисливець завзятий, на полюванні, коли стріляє, ліве око онучею зав'язує. Бо у нього ліве око без правого не примружується. Як ліве примружить — праве саме заплющується. Але ж і б'є дід із тою онучею, ох же ж і б'є! Городські мисливці, що машинами з Києва приїжджають, тільки ахають.

«Ви, дєдушка, абсолютний чемпіон»,— кажуть.

На честь старого Реня навіть польове озеро, що біля нашого села, люди Реньовим назвали.

Мати ж Явина — депутат райради, ланкова кукурудзоводів.

Якось Ява з Яришкою, сестричкою своєю меншою, посварився і при всіх плескачів їй надавав. Так вона, замість того щоб заплакати, раптом як закричить:

— Опозогив! — вона букву «р» не вимовляє.— Маму-депутата на все село опозогив! Загаза чогтова!

Такого шелесту наробила — Ява не знав, куди очі ховать. Стояв, стояв, червоний, мов рак, а тоді як дав дриза — тільки п'ятами залопотів.

Та то лише раз таке було.

Гарний хлопець Ява. Мій найкращий друг.

Видумляка — якого світ не бачив. Весь час різні штуки вигадує.

І підводного човна з дідової плоскодонки ми з ним майстрували. І «метро» під свинарником рили. І корову Контрибуцію для бою биків тренували (це після фільму про тореадорів). І чого тільки ми не робили. Всього не перелічити.

Але завжди вигадки Явині були романтичні й захопливі. А його ідеї запалювали і надихали. І як же я здивувався, коли раптом (це було ще навесні) Ява запропонував:

— Давай, Павлушо, виведемо новий сорт кукурудзи.

Я вирячився на нього — чи, бува, не захворів. А він...

— Кукурудза,— каже,— дуже важливий сільськогосподарський продукт, і виведення нових її сортів — справа великої державної ваги. І взагалі

селекціонери-симиренки дуже поважані люди — не менше космонавтів. Он-до моя мати, дивись, і депутат, і в Київ на наради їздить, і в президії завжди сидить.

Слухав я, слухав, а тоді не вдержався.

— Тю,— кажу,— на тебе! Таке говориш — як на зборах. Теж іще знайшов веселу справу — кукурудзу вирощувати.

Подивився він на мене, скривився презирливо.

— Ти,— каже,— Павлушо, довбняк. Ні чорта не понімаєш. Та ти знаєш, що б це для мене було, якби я винайшов новий сорт кукурудзи! Який би це вихід був! Е-ех! Ніяке письмо, ніякі штани не були б для мене страшні. Почала б мати мене за штани або письмо лаяти, а я їй тільки — раз! — новий сорт кукурудзи. Вона — ах! — і про все на світі забула. Кукурудза — це ж її життя. Врятувався б я від письма на віки вічні.

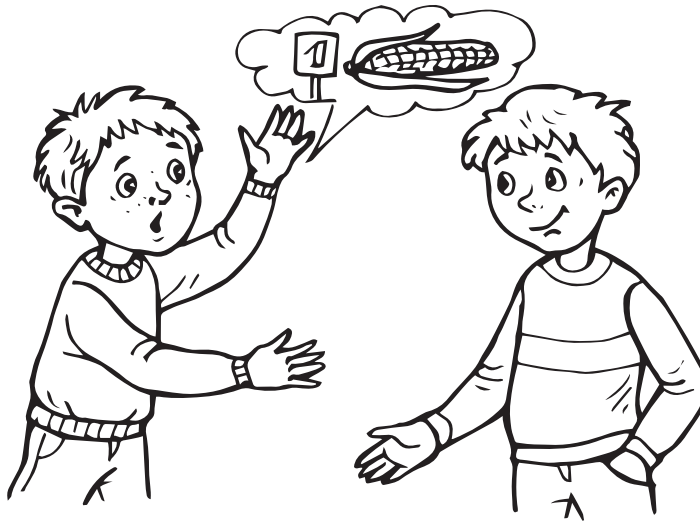

З письмом у Яви була трагедія. Не давалося Яві оте письмо, або як його ще наша вчителька називає — чистописання. Коли вже говорити про Явине письмо, то, чесно кажучи, то було брудно-писання. І в стінгазеті його за це протягували, і зошити його на спеціальній дошці вивішували — нічого не допомагало. Не міг він бути акуратним.

Крім письма, було у Яви ще одне слабке місце — штани. Штани на Яві горіли. Будь-які нові штани з будь-якого найцупкішого матеріалу за півмісяця перетворювалися на саме ґноття. Бо такий уже був у Яви характер. Ява не ходив, не бігав, а літав. Якщо порівняти його характер з авіацією (я льотчиком мрію стати!), то характер у Яви був реактивний. Перш за все не витримували таких швидкостей і перевантажень холоші. Вони обтріпувалися внизу, Ява скрушно зітхав і підстригав їх ножицями. До цієї перукарської справи йому доводилося вдаватися частіше й частіше, штани дедалі коротшали, до того ж Ява весь час їх розпанахував, лишаючи на парканах цілі шматки, і незабаром від штанів лишалася сама тільки назва, яка ледь-ледь держалася на шлейці.

Так, виведення нового сорту кукурудзи було б для Яви дуже корисним.

— Ти розумієш,— переконував він мене,— це ж інтересно. Може, ми справжніми симиренками станем. Хіба погано? Нас уся країна знатиме.

— Нє,— кажу,— не хочу. Я хочу льотчиком. А льотчиків-симиренків не буває. Хай уже щось

інше. Та я й не вірю, щоб ми щось вивели. Це ж кебету треба мать і знати до біса. Нє!

— Ну й маруда ж ти, Павлушо.

— А ти тріпло!

— А ти сонна муха.

— А ти... Тьху на тебе!

— І на тебе тьху!

Крепко ми тоді посварилися. Правда, за два дні й помирилися, але про кукурудзу більше не згадували. Зразу після школи я поїхав у гості до дядька в інше село, а коли приїхав, Яви не застав — він у табір до моря подався. Так ми з ним ціле літо майже не бачились. І зустрілись тільки, як почались заняття в школі. Я, певна річ, геть зовсім забув про ту розмову, що була у нас навесні. І раптом він каже:

— Знаєш, Павлушо, а я ж новий сорт кукурудзи таки посадив.

Я аж рота роззявив.

— Бре,— кажу.— Де? Як?

— На материній ділянці. Ото як ти поїхав, весь час муляла мені думка про кукурудзу. Поліз я раз на горище, шукав коліщатко те, що ти мені подарував. А в нас, ти ж знаєш, на горищі завжди валяється кукурудзяних качанів до біса. Шукав я, шукав коліщатко і раптом натрапив на качан. Аж підскочив. Такий, я тобі скажу, качанище — ну як порося. Зроду такого не бачив. І стрельнуло мені — йой, та це ж, мабуть, новий сорт кукурудзи сам вивівся випадково, і ніхто про це не знає. Певно, мати його серед інших качанів не помітила, не звернула уваги. Оце діло! Саме щастя в руки лізе. Вилущив я з того качана насіння. Ох і насіння! Якби я тобі однією насіниною по лобі вцілив — отакенну ґулю б набив. Пішов я крадькома на материну ділянку,— саме годяще місце, бо ж і добрива там і земля будь здоров,— повиколупував те, що було посаджено, і цілий рядок своїм сортом засадив. Ще й кілочки повтикав — для пам'яті, щоб не сплутати.

— Ну й що? — нетерпляче питаю.— Виріс твій сорт?

— Та мабуть. Я не знаю. Я ж у табір поїхав. Давай удвох підем сьогодні подивимося. Давай?

— Давай,— кажу,— раз таке діло, треба йти. Тим більше, за тиждень-півтора кукурудзу збиратимуть. Збере комбайн твій сорт — дідька лисого ти його тоді знайдеш.

Розмова ця відбулася на великій перерві. А коли скінчилися уроки, Ява сказав:

— Ходімо.

— То, може,— кажу,— спершу пообідаєм, а тоді.

— Та чого там обідать, не вмреш. Ми швидко. Подивимося тільки й назад. І будеш собі хоч до вечора обідать.

Я бачу, що його така нетерплячка взяла,— погодився. Може, й справді хлопець новий сорт одкрив!

Пішли ми.

Вийшли за село, на польову дорогу. На небі — ні хмарини. Сонце світить, нежарке лагідне вересневе сонце.

Обабіч шляху суцільною зеленою стіною, наче ліс, стоїть кукурудза, височенна, метрів зо три, а то й більше. Добре в цьому році вродила.

Йдемо ми та й йдемо. Вже й села не видно.

— Довго ще? — питаю.

— Та нє. Ще трохи та й уже.

Після цього ми ще добрі кілометри два тьопали. Нарешті Ява каже:

— Отут. Бачиш, табличка.

Дійсно, край шляху стирчить на кілку табличка, а на табличці кривулястими літерами написано:

Кукурудза
Сорт Буковинський № 1
Ланка Надії Рень
Площа 8,5 га

— Вірно,— кажу,— це воно.

— Пішли,— каже Ява,— тепер углиб треба.

Звернули ми з шляху і — в кукурудзу. Ява попереду, я — за ним. І одразу — наче в джунглі потрапили. Ох і густа кукурудза! Руками весь час доводиться листя розсувать, щоб по пиці не вдарило. А тут іще й портфель заважає — чіпляється. Яву я одразу з очей згубив. Тільки за шурхотом чую, куди йти.

За деякий час питаю.

— Ну як? Скоро вже твій сорт?

— Скоро, скоро,— досить-таки далеченько чую бадьорий Явин голос. От реактивщик — бач, уже де.

— Стривай, не спіши так,— гукаю,— а то я не бачу, куди йти.

У мене вже двічі портфель із рук випадав, і щоку я подряпав об шорстке, наче з бляхи, кукурудзяне листя.

Нарешті знову питаю:

— Ну як? Знайшов?

— Ні ще. Густо дуже,— і в голосі, чую, вже нема тої бадьорості.

— Слухай,— кажу,— ти ставай навкарачки і повзи. Бо так ніколи тих кілочків не побачиш.

Сказав — і собі став на чотири, портфель у зуби, щоб не заважав, і порачкував, наче собака в цирку. Повзу і мовчу — з портфелем у зубах багато не наговориш. Навсібіч роздивляюсь — кілочки шукаю. З розгону просто носом у Явині штани ткнувся. Дивлюсь, він теж із портфелем у зубах. Сіли ми, портфелі з рота повипускали — відсапуємось.

— Ну що? — питаю.

— Та, знаєш,— каже розгублено,— дуже важко у цій гущині шукати. Десь отут повинно буть, а не можу знайти.

— Знаєш,— кажу,— давай планомірно. Прочешемо цей шмат за всіма правилами. Ти в один бік повзи, а я в другий, а потім зійдемось. Кукурудза ж квадратно-гніздовим посаджена, по квадратах і будем прочісувати. Це дуже просто.

Ява зразу повеселішав:

— Правильно. Я давно казав, що ти геній, Павлушо. Тільки давай портфелі тут залишимо, а то дуже важко їх у зубах тягати.

Поклали ми портфелі й розповзлися — я в один бік, Ява в другий.

Повзу й дивлюсь. Та хоч і казав я, що це дуже просто — по квадратах, але, виявляється, не дуже просто. Як голову біля самої землі тримати — то ще видно трохи оті квадрати-ряди, а як піднімеш голову — ніяких тобі квадратів, саме листя. Не будеш же весь час щокою по землі тертись.

Рачкував я, рачкував і прямо, і зигзагами, коліна вже всі пообдирав, а кілочків нема.

— Яво-о! — кричу.

— Агов,— здалеку обзивається.

— Давай,— кричу,— назад!

— Давай!

Порачкував я назад. Здалося мені, що назад повз я значно довше, ніж уперед. Уже давно повинен був би я зустрітися з Явою, а його все не видно. І не чуть.

— Яво! — гукаю нарешті.

— Агов! — чується десь далеко праворуч.

— Яво! — роздратовано кричу я.— Куди ти поповз, хай тобі! Не туди ти повзеш.

— Це ти,— гукає він,— це ти не туди повзеш. Я повзу правильно.

— Та ну тебе! Повзи сюди.

— Це ти сюди повзи!

Отак перегукуючись, ми почали підповзати один до одного. Довго підповзали. Нарешті підповзли. Злі обидва, як чорти.

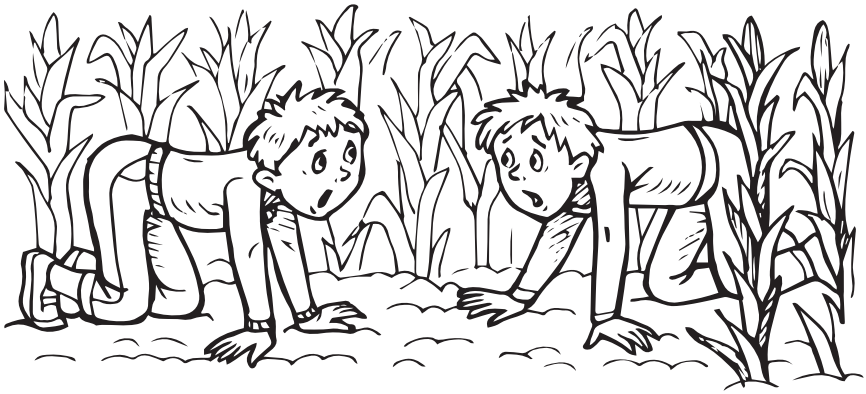

— Ну,— питаю,— знайшов?

— Знайшов? Знайшов? — перекривляє він.— Якби знайшов, я б ото до тебе повз хіба? Я б тебе гукав?

— Слухай,— кажу я,— може, ти не кукурудзу, може, ти ґудзика посадив, щоб штани виросли, брехуняко цибатий.

— Носа твого я посадив.

— Ну,— кажу,— досить. Мені твоє симиренківство в печінках сидить. Я пішов додому. Я їсти хочу. Де мій портфель?

— Там, де ти його поклав.

Ліг я на землю, почав роздивлятися. Пороху наковтався, а портфеля не бачу.

— Це ти,— кажу,— ти винен. Поповз кудись. Через тебе ми портфелі загубили. Попробуй їх тепер знайти у такій гущині.

— Це не я, це ти, як оте цуценя сліпе, поповз по-дурному і все заплутав.

— Ну, гаразд,— кажу,— сваритися потім будем, давай портфелі спершу знайдемо.

— Гаразд,— каже,— давай, коли ти такий слабак.

І поповзли ми шукати портфелі. Тепер ми не розповзалися, а трималися купи. За півгодини ми втямили, що знайти портфелі у цих кукурудзяних джунглях не легше, ніж оті кілочки. Коліна пекло вогнем. І коли ми нарешті підвелися, то мало не попадали — ноги заклякли і підгиналися, не хотіли держати.

— Яво,— сказав я,— давай плюнем на портфелі й підем додому. Пообідаєм, а тоді прийдем по портфелі. А то я так їсти хочу, що аж у голові паморочиться.

— Знаєш, давай,— зразу погодився Ява,— а то в мене теж живіт до хребта прилип. А по обіді й портфелі знайдем, і кілочки, я думаю, теж. Ходім.

І Ява бадьоро рвонув уперед. Я — за ним. Незважаючи на біль у ногах, ми йшли дуже швидко, майже бігли. Кукурудзяне листя хльоскало нас по щоках, лізло в очі, дряпало руки. Та ми не звертали уваги. Ми хотіли їсти.

Йти ставало дедалі важче.

— Яво,— сказав я, хекаючи,— щось ми дуже довго йдемо.

Ява мовчав.

— Яво,— сказав я, хекаючи ще дужче,— де шлях?

Ява мовчав.

— Яво! — крикнув я, майже задихаючись,— ми не туди йдемо.

Ява зупинився:

— А куди? Ти знаєш, куди?

— Нє,— кажу я, ледве тримаючись на ногах,— це ти мене сюди завів. Ти й виводь.

Ява безсило опустився на землю.

— Я б вивів,— сказав він, відсапуючись, і ліг горілиць.— Я б вивів, якби ти не почав повзати хтозна-куди і не заплутав мене. А тепер я не знаю.

— Що ти не знаєш? Що ти не знаєш, диверсанте!

— Не знаю, куди йти. От що. Ти ж знаєш, які ці кукурудзяні масиви, на скільки вони кілометрів

тягнуться. Як не туди піти, можна два дні йти і не вийдеш. Зовсім заблудитися можна.

— Що?! Що ти мелеш? Кукурудза — не ліс, у кукурудзі не можна заблудитися. Вставай і виводь мене зараз же. Я їсти хочу. Чуєш?

— То виходь сам, раз не можна заблудитися.

— Що — сам? Що — сам? Це ж твоя мати кукурудзовод. А моя мати доярка. З корівника я тебе, заплющивши очі, виведу.

— Чого скиглиш? Дай відпочити трохи. Рознюнився. А ще льотчиком хочеш бути! Який ти в біса льотчик!.. Слинько ти! Потеруха ти гречана. Знав би твій тезко космонавт Попович, що в нього такий земляк. Е! Тільки ім'я хороше паскудиш. Одійди, бо вдарю!

Мабуть, ми б таки побилися, якби не така втома і не така ситуація.

Зітхнувши, я ліг поряд із Явою. І раптом у мене виникла ідея.

— Яво,— кажу,— а що, як вилізти і подивитися, куди йти.

— Що це тобі — дерево? Це ж кукурудза. Злак. Не чув я, щоб люди на злаки лазили.

— Ну то що,— кажу.— Бач, яке товсте! Як бамбук! Може, вдержить.

— Ну, то лізь.

— Ні, ти лізь. Ти легший — в тебе штани коротші й ґудзиків менше. А я підсаджу.

Ява спершу не хотів. Мабуть, прикро йому було, що це не він придумав. Він звик, що всі ідеї йому належать. Потім махнув рукою:

— Ну, давай спробуєм.

Ми вибрали найвищу і найтовщу кукурудзину, я притулився до неї спиною, сплів пальці рук, щоб вдержати Яву, коли він на них ногою стане, і сказав:

— Ти більше на мене спирайся, а за кукурудзину тільки держись.

— Добре, добре,— сказав Ява і, крекчучи, почав дряпатись на мене. От уже коліном на плече

став, вперся руками об голову. Ой! — черевиком за ніс зачепив. Але я поки що мовчу, терплю. Черевик вдавлюється мені в плече, підбором ключицю мені проламує. Я починаю хитатися, коліна тремтять, підгинаються, підгинаються.

— Яво,— кричу,— швидше дивись, я падаю.

І щось затріщало, зашуміло, завищало наче бомба в кукурудзу гепнула.

Я лежу, вгрузнувши носом у землю. В роті — пісок, у вухах — пісок, очі запорошені.

Одпирхуюсь, одпльовуюсь, протираю очі й гукаю:

— Яво, де ти? Ти живий?

— Жи... апчхи!... вий,— і з купи потрощеного кукурудзиння висовується Явина голова.

— Ну що,— питаю,— бачив?

— Дулю,— каже,— я бачив. Саме волоття перед носом.

Ява зітхнув.

Я подивився в небо.

«Чудасія,— подумав я,— космонавти літають у безмежному небі, серед зірок, за сотні кілометрів від землі й — нічого. А ми в кукурудзі заблудилися. Кіно!»

— Яво! — підхопився я.— Це дурниця якась. Цього не може буть, тому що це неможливо. Ще ніхто в світі не заблуджувався у кукурудзі. Ми просто пішли не в той бік. Я добре пам'ятаю, що, коли ми йшли, сонце нам було в спину. Ходімо назад.

Спершу Ява недовірливо поглядав на мене. Але я говорив, мабуть, так переконливо, що він підвівся.

— Хтозна, може й правда. Ходімо. І ми поплентались назад.

Ох, як важко було йти! Леле, як було важко йти! Ми не відчували під собою ніг. Ми просто механічно переставляли їх, як ходулі. І нащо ми ото повзали на колінах!

В очах мигтіло і зеленіло.

Важко було сказать, скільки ми йшли: півгодини, годину чи дві,— і скільки ми пройшли: кілометр, два чи десять. Але нарешті я не витримав:

— Яво,— кажу,— я більше не можу. Я зараз упаду. Давай відпочинемо.

Ми знову лягли на землю. Довго ми лежали.

Було тихо. Лише жорстке кукурудзяне листя шурхотіло над нами. Навіть пташок, навіть коників-стрибунців не було чуть.

— А що як ми зовсім не виберемося звідси,— тихо сказав Ява.— І ніхто не знає, куди ми пішли. І нас не знайдуть. І ми загинемо. І за два тижні комбайн разом із кукурудзою збере наші кісточки.

— Було б,— кажу,— добре пообідать. Все-таки довше б продержались. А так на ранок і повмираєм.

На згадку про обід мені так закортіло їсти, що я мало не заплакав.

— У нас на обід сьогодні борщ і вареники з м'ясом,— сумно промовив Ява.

— А в нас суп із галушками і смажена курка,— сказав я, ледве стримуючи сльози.

Ні, далі терпіть я не міг.

— Яво,— кажу,— давай гукати людей. Давай людей гукати, Яво.

Але Ява був стійкіший за мене.

— Ти що,— каже,— щоб сміялися. Здорові ги́целі серед білого дня у кукурудзі «рятуйте» кричать.

— Нехай,— кажу,— аби було кому сміятися.

— Ні,— каже Ява,— якщо вже так, давай краще співать.

— Нехай,— кажу,— хоч співать.

І ми затягли перше, що на думку спало. А першою зринула пісня, яку ми часто чули по радіо.

— На пыльных тропинках далёких планет,— жалібно-жалібно виводив Ява.

— Останутся наши следы,— ще жалібніше підтягував я.

Довго ми співали. Всі пісні, які знали, майже всі проспівали. Особливо чогось добре співалися ті, що починалися з «ой». «Ой у полі могила», «Ой я нещасний», «Ой чого ти, дубе», «Ой одна я, одна»,

«Ой не світи, місяченьку», «Ой у полі жито». «Ой» — ми рявкали так, наче нас хто в бік штрикав.

Добре пішла у нас також пісня «Ой не шуми, луже, зелений байраче». Особливо рядки «Не плач, не журися, молодий козаче». Тричі ми співали цю пісню, і тричі, коли доходило до отого «не плач», у мене починало дряпати в горлі. Нарешті ми зовсім захрипли і припинили співи.

Ми лежали, знесилені від голоду, від пісень, від безнадійних думок.

Я чогось засунув руку в кишеню і раптом намацав там щось тверде. Витяг і аж ойкнув. Та це ж цукерка, яку я ще вчора забув з'їсти! Та ще й м'ятна. Це ж і пити менше хотітиметься.

— Яво,— хриплю,— дивись!

Ява глянув і зітхнув:

— Одна?

— Одна.

Цукерка злежалася в кишені, підтала, обгортка прилипла так, що й зубами не віддереш. Раніш я б її, мабуть, просто викинув. Але тепер це була така цінність, що ой-ой-ой!

Я обережно розкусив цукерку навпіл. Але невдало — одна частинка вийшла більшою, друга — меншою. А ще кусати — тільки покришиш.

Я зітхнув і простяг Яві більшу.

— Чого це? Давай мені ту.

— Ні,— кажу,— бери. Ти більше їсти хочеш.

— Чому?

— Бо я,— кажу,— добре снідав. Яєчню їв, і ковбасу, і молоко пив.

— А я! Я картоплі цілу тарілку і м'яса, й салат з огірків і помідорів. Значить, ти голодніший, а не я. Бери.

— Ні. Я ще пиріг із яблуками отакенний і варення блюдце. Бери ти.

— А я два пироги, і цілий глечик молока, і склянку сметани, і сиру півтарілки і...

— А я ще млинців, і грушок-гниличок, і...

Наші сніданки збільшувались і збільшувались. Якби їх скласти, то вийшов би вже, мабуть, денний раціон слона. Кінчилося тим, що Ява від більшої частинки дуже ловко відкусив маленький шматочок і таким чином «порції» зрівнялися.

Ми намагалися смоктати цукерку якомога довше, але за кілька хвилин у роті вже й смаку не лишилось. Їсти захотілося ще дужче. І їсти, і пити. Особливо пити. Незабаром ми навіть забули про голод. Пити, лише пити хотілося нам. Отепер тільки відчули ми себе по-справжньому нещасними. Ледь ворушили ми пересохлими губами. Сонце почало сідати. Наближався вечір. Ми з жахом думали про своє майбутнє. Ми не бачили виходу.

І раптом просто з неба, десь близько, хтось дуже голосно сказав:

— Говорить Київ. Вісімнадцята година. Передаємо бесіду на тему «Кукурудза в сільському господарстві».

Нас наче хто підкинув.

— Яво,— кричу,— це ж радіо у селі заговорило. Ми врятовані!

А він:

— Павлушо! Побігли, поки говорить. А то замовкне, знову заблудимось.

І ми рвонули. Ох же ж і рвонули ми! Аж зашуміло.

Та не встигли ми пробігти кілька кроків, як Ява об щось перечепився і гепнувся на землю. Я з розгону — на нього. Прочумались, посідали, дивимося — а то наші портфелі. Ну як у казці прямо. Ми так і засміялися дурним щасливим сміхом.

Коли ми вже були у селі, Ява задумливо сказав:

— Радіо все-таки це вещ! А я сказав:

— І кукурудза теж — сила. Особливо колгоспна. У одноосібницькій ми б чорта заблудилися!.. І таки треба було б вивести який-небудь новий сорт, га? Ну та про це ми ще поговорим.

1963 р.

Літературна бесіда

Всеволод Зіновійович Нестайко написав багато творів про школярів, які жили за часи молодості ваших бабусь і дідусів. Чим цікавились діти того часу? Що залишається незмінним упродовж багатьох років у житті учнів? Чим відрізняються Ява і Павлуша від сучасних школярів? Чим вони схожі на твоїх однолітків?

ТЕМА 9. ТВОРИ АНАТОЛІЯ ГЕОРГІЙОВИЧА КОСТЕЦЬКОГО

ГОТУЄМОСЯ ДО УРОКУ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

Знайди в хрестоматії та прочитай

Костецький А. Г. Все — як насправді (уривок з пригодницької повісті-казки).

Знайди в бібліотеці та прочитай

Костецький А. Г. Все — як насправді (пригодницька повість-казка).

Костецький А. Г. Мінімакс — кишеньковий дракон, або День без батьків (фантастично-пригодницька повість-казка).

Костецький А. Г. Суперклей Христофора Тюлькіна, або «Вас викрито — здавайтесь!» (фантастично-пригодницька повість-казка).

А. Г. Костецький

ВСЕ — ЯК НАСПРАВДІ

Пригодницька казка
(уривок)

1

День народження — це завжди гарно. А коли тобі до того ж минає десять років — то й зовсім пречудово. І що б там не було, а ти цілий день ходиш якийсь піднесений і радісний, до всіх осміхаєшся, щось насвистуєш і наспівуєш уголос чи подумки, і все навкруги здається тобі теж піднесеним і радісним.

Саме в такому доброму гуморі і перебував сьогодні, в неділю 18 травня, іменинник і третьокласник Сергій Кудлик.

Вже зранку почались приємні несподіванки.

Тільки-но Сергій розплющив очі, як побачив коло ліжка, на стільці, чималий пакунок у цупкому синьому папері, обліплений барвистими іноземними марками. Він хутко схопив його, прочитав свою адресу та ім'я і відразу впізнав почерк: посилка була від батьків, з далекої Куби!..

Ще в січні тата послали працювати на два роки на Кубу, і мама поїхала з ним. А Сергій, щоб не переривати серед року навчання, поки що залишився в Києві з бабусею. Та ось-ось рік закінчиться, й коли в Сергія в табелі не буде жодної трійки, батьки заберуть його до себе! Так пообіцяв йому

тато, а коли він щось обіцяє, будьте певні: дотримає свого слова. Звичайно, коли й Сергій дотримає свого: закінчить третій клас на самі четвірки та п'ятірки...

У Сергія з усіх предметів було ніби нормально, якби не одна прикрість — фізкультура! Ні-ні, Сергій був таки досить вправним спортсменом: і бігав швидко, і стрибав у довжину та висоту непогано та й на канат міг вилізти аж тричі підряд, а от плавати... Сергій, як це не дивно для хлопця його віку, досі не вмів плавати, і вчитель фізкультури сказав, що більше трійки йому нізащо не поставить. А коли так — прощавай, мрія про далеку сонячну Кубу!

Ви дивуєтесь, напевне, чому ж і справді Сергій досі не навчився плавати? Річ у тім, що він панічно боявся води, і загнати його глибше, ніж по коліна, не міг ні тато, ні вчитель фізкультури, ні навіть кпини його однокласників.

Колись давно, коли Сергію було тільки шість років, вони з мамою відпочивали в селі на Дніпрі. Сергій грався собі при воді на пісочку, випікав з нього коржі та будував фортеці. Раптом мимо проплив здоровезний пароплав, хвиля, яку він підняв, змила Сергія у воду — й він почав тонути.

Звичайно, мама тут же вихопила його на берег, але відтоді затягти Сергія у воду було неможливо.

Щоправда, він дав собі найчесніше слово: будь-що навчитися плавати до червня. Але як це зробити, Сергій, щиро кажучи, поки що не знав і — вкотре вже! — знов і знов на уроках фізкультури, які раз на місяць проходили в басейні, сидів над

прозорою водою, дивився з неприхованою заздрістю, як там демонструють різні стилі його однокласники, і мовчки вислуховував їхнє глузування.

Особливо дошкуляла йому Вітка Птурська.

— Гей, ти, сухопутний пацюк! — кричала вона Сергію, долаючи другу двадцятип'ятиметрівку.— І куди тобі на Кубу? Там же океан. Та ти лише побачиш стільки води, як відразу дуба вріжеш.

Саме після цього найдошкульнішого Вітчиного жарту Сергій і поклявся собі: будь-що навчитися плавати і не гірше за цю капосну Вітку.

З отакими не дуже втішними думками Сергій заходився розпаковувати посилку від батьків. Спершу він обережно відклеїв марки — віддасть їх Олегові. Потім розгорнув папір і відкрив картонну коробку. Тільки-но він зазирнув у неї, як його настрій відразу покращав. Ще б пак! У коробці лежали два величезних кокосових горіхи, про які він так давно мріяв.

Ну й тато! Оце так подарунок, найкращий за всі подарунки на світі!

Сергій довго розглядав горіхи, гладив їхню тверду шкаралупу, трусив коло вуха: чи не чути, як бовтається всередині кокосове молоко? І зважував на руці: а скільки потягне? Нарешті він досхочу намилувався подарунком і зазирнув на дно коробки. Там він помітив кольорове фото: на могутніх океанських хвилях гойдався барвистий надувний матрац, а на ньому лежали засмаглі тато й мама і привітно йому посміхалися.

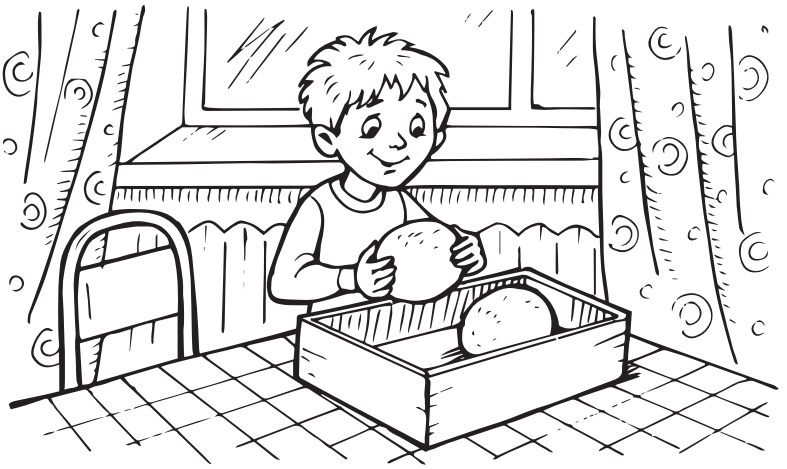

На звороті Сергій прочитав:

«Любий наш синку!

Вітаємо тебе з десятиріччям і зичимо здоров'я, щастя, успіхів у навчанні.

Чекаємо тебе швидше до нас і мріємо про сімейне купання в океані!

Цілуємо. Мама, тато».

«Ну от, і вони натякають на плавання!» — подумав Сергій, але вирішив більше не псувати собі святкового настрою і почав хутко одягатись.

— Уже встав, сонько? — зазирнула до кімнати Сергієва бабуся.— Швидко вмивайся та зганяй у магазин по масло: через півгодини буде пиріг із яблуками.

Цей пиріг — улюблена страва Сергія. Тож довго чекати себе він не примусив: нашвидкуруч умився й вискочив надвір, навіть не замикаючи за собою двері. Та й нащо їх замикати, коли живуть вони з бабусею на першому поверсі, а магазин — у їхньому ж будинку!

Десь хвилин за три Сергій уже повернувся назад і виклав на стіл перед бабусею пачку вершкового масла.

— Тепер марш із кухні, не заважай! — скомандувала бабуся, качаючи тісто, яке поставила ще звечора.— Буде готовий — гукну.

Сергій чудово знав: коли бабуся порається з пирогом — краще їй не потрапляти під руку. Він покірно пішов у свою кімнату, сів за письмовий стіл і заглибився в книжку.

Щойно він дочитав сьому сторінку, як із кухні потягло такими смачними й солодкими пахощами, що Сергій аж засовався в кріслі, і в носі йому залоскотало.

— А-а-а-пчхи! — пролунало раптом у кімнаті.— Апчхи-и!

Від несподіванки Сергій підскочив і злякано витріщився на своє ліжко.

Та й ви б, напевне, перелякалися, коли б таке трапилося з вами. Скажете — ні? Чого, так би мовити, лякатися: чхнув собі хлопець — і все! От і помилилися! Так-то воно так, але ж річ у тім, що чхнув якраз не Сергій і навіть не бабуся. Чхнув хтось зовсім-зовсім інший!

2

— Ач, як пиріжечка закортіло! — почувся із кухні бабусин сміх.— Аж розічхався! Ну, нічого, потерпи ще хвилинки три.

Сергій хотів щось сказати, пояснити, що чхав зовсім не він, але язик наче прилип до піднебіння і навіть не ворухнувся. А отой, хто чхав, іще трішки пововтузився під Сергієвим ліжком і затих.

«А може, мені почулося? — подумав Сергій, і від цієї думки йому трохи полегшало.— Таки справді, мабуть, почулося. Хто ж там може бути? Зрозуміло — нікого! Ану, погляну!»

Він уже зовсім бадьоро й сміливо підійшов до ліжка, став навколішки й зазирнув під нього.

Від того, що Сергій побачив, у нього перехопило подих.

Там, під його ліжком, обхопивши руками коліна й підтягши їх до підборіддя, сидів малесенький дідок. Довга сива борода його лежала на підлозі, а маленькі зеленаві оченята кольору океанської хвилі — як на фото з мамою й татом! — дивилися просто на Сергія!

— Чого витріщився! — буркнув раптом дідок хрипким голосочком.— Нема щоб сказати: «Будьте здорові», як усі вихована діти кажуть, так він собі мовчить, ще й очі витріщає! Фе, який нечема!

— Пробачте! — оговтався нарешті Сергій, і йому зробилося соромно.— То я так... з незвички... Будьте здорові!

— Ну от, інша річ,— усміхнувся дідок.— Спасибі тобі, хлопчику!

— А... хто ви? — наважився спитати Сергій.

— Діма!

— Який Діма?

— «Який, який»! — передражнив дідок.— Просто Діма — і все!

— Але ж хто ви?

— Я, по-моєму, сказав цілком зрозуміло: звичайний Діма!

— Ага, ясно: ваше ім'я — Діма. А як вас по батькові?

— От причепився! — вибухнув раптом дідок.— Скільки ж тобі можна пояснювати: я — Діма, затям собі: Ді-ма. Від слова «дім», будинок тобто, бо всі Діми, мої родичі, живуть у домах.

— Так ви домовик! — ошелешено вигукнув Сергій.

— Ну й телепень! — уже зовсім роздратовано кинув дідок.— Ти що — двієчник? Звичайних речей не розумієш? І чого тебе в школі вчать! Ач, вигадав таке — «домовик»! Так-от, щоб ти знав: ніяких домовиків на світі не було, нема та бути не може! А я — просто Діма. Зрозумів нарешті?

— Зрозумів...— відказав тихо Сергій, хоча, по правді, нічого він поки що не второпав.— А як ви сюди потрапили?

— Ішов собі повз ваш будинок, бачу — двері прочинені, і так із них теплом і затишком тягне, що не втримався — заскочив,— охоче почав

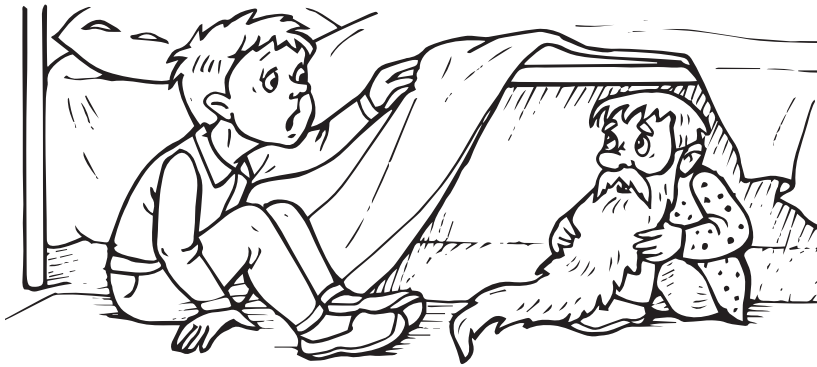

розповідати Діма, вже заспокоюючись.— Я страшенно люблю, коли тепло. А оце ще нежить клятий підхопив, от і подумав: ану, заскочу відігріюся трішки, а згодом далі почимчикую.

— А куди ж ви йдете?

— І все тобі знати треба! — удав дідок, ніби сердиться на Сергія за його розпитування.— У Бровари йду, до свого двоюрідного брата.

— Так вам іще йти та йти! — вигукнув Сергій.— А чого ви автобусом не поїдете?

— По-перше, грошей нема,— відказав Діма,— а по-друге, щоб такі, як ти, не чіплялися зі своїми безглуздими питаннями: хто ви, куди ви, чого ви!.. І без них життя важке.— І дідок жалібно заохкав.

— А чому воно у вас важке? — знов поцікавився Сергій.

— А тому, що я, Діма, лишився вчора без домівки.

— Як — без домівки?!

— Зламали мою домівочку, ой, зламали! — забідкався, затужив Діма.— Жив собі тихесенько, мабуть, років сто. А вчора мої хазяї переїхали на нову квартиру — і настав кінець моєму щастю!

— Ну то й що? — здивувався Сергій.— Вони поїхали — і нехай, а ви б і далі там жили.

— Пожив би ти! — перебив його дідок.— Коли вони поїхали, відразу приперся бульдозер і — ррраз! — одним духом зламав мій будиночок. Добре, хоч почув його і вискочити встиг, а то б отам, під уламками, й зостався! Довелося ночувати просто неба, а в моєму віці, сам розумієш, воно не дуже... Поспав на травичці — і, будь ласка, нежить!

Розповідаючи про себе, Діма весь час шморгав носом.

Сергій таки справді переконався, що дідок застуджений.

— Ось, візьміть! — простяг він Дімі свого носовичка.— Так легше буде.

— Дякую,— зрадів Діма, приймаючи подарунок,— виручив діда, а то ж незручно шморгати, некультурно! — І він ретельно витер свого розпухлого носа.

— То, може, ви залишитеся в нас? — нерішуче запитав Сергій.— Поки одужаєте.

— Та я б не проти, але ж батьки...

— Ой, лишайтеся! — перервав його радісно Сергій.— Ми живемо тільки з бабусею, батьки за кордоном. А бабуся в мене — клас! Вона неодмінно дозволить!

— Хе, дозволить! — усміхнувся Діма.— Та вона й не знатиме, що я тут!

— Як — не знатиме? — здивувався Сергій.— Але ж я повинен їй сказати.

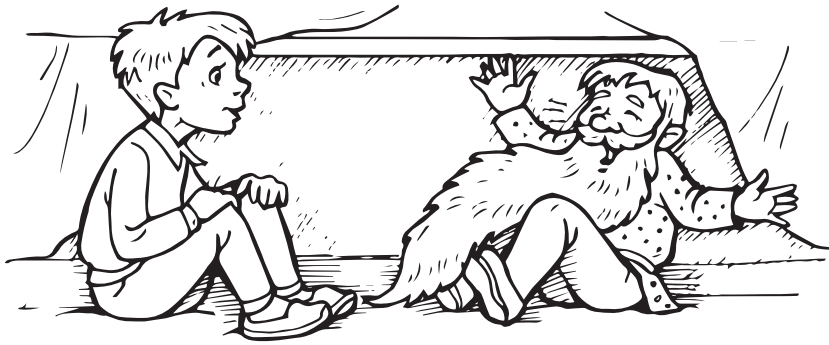

— А вона тобі не повірить!

— Повірить, неодмінно повірить!

— А от і ні!

— Та чому ви так думаєте? — не розумів Сергій дідка.

— А тому,— відказав Діма,— що вона мене не побачить!

— Чому ж не побачить, ви ж не будете весь час під ліжком сидіти?

— Звичайно, не буду, велика радість! — пхикнув Діма.— А не побачить тому, що не зможе. Щоб ти знав: мене бачать лише ті, хто любить казки, отак. А хто казок не любить, хто завжди сумнівається, що на світі бувають усякі дива, той мене нізащо не побачить! — І дідок задоволено розреготався...

Літературна бесіда

Ти знаєш Анатолія Георгійовича Костецького як поета. Пригадай його вірші. Які вони? Тепер ти познайомився з його повістями. Поміркуй, які вони: реалістичні, казкові, фантастичні, детективні, пригодницькі, гумористичні? Чим вони тебе зацікавили?

ТЕМА 10. ТВОРИ ЯРОСЛАВА МИХАЙЛОВИЧА СТЕЛЬМАХА

ГОТУЄМОСЯ ДО УРОКУ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

Знайди в хрестоматії та прочитай

Стельмах Я. М. Конкурс пісні (уривок з повісті «Найкращий намет»).

Знайди в бібліотеці та прочитай

Стельмах Я. М. Найкращий намет (повість).

Стельмах Я. М. Вікентій Прерозумний (фантастична повість).

Стельмах Я. М. Голодний, злий і дуже небезпечний, або Якось у Чужому лісі (повість-казка).

Я. М. Стельмах

КОНКУРС ПІСНІ

(уривок з повісті «Найкращий намет»)

— Діти,— сказала якось Ірина Василівна.— Скоро в нашому таборі проводитиметься конкурс на краще виконання пісні, тож треба щось підготувати і нам.

— Ну, це неважко,— відповів за всіх Митько.

— Неважко просто так заспівати,— заперечила вожата.— А важко заспівати добре, та ще й цікаве щось придумати.

— Придумаємо,— заспокоїв її Митько.— У нас навіть акордеоніст свій є,— і випхнув наперед Славка.

Той миттю почервонів і запхикав:

— Я так не можу... щоб іти і грати. Мені треба сидіти.

— А ми тільки вийдемо на майданчик, а там, перед журі, ти зможеш і сісти,— пояснила Ірина Василівна.— Із своїм акордеоністом набагато краще.

— Я боюся,— заскиглив Славко.— Це така відповідальність... Я щось не те заграю.

— Не бійся,— поплескав його по плечу Митько.— Подумаєш, одну пісню. Я за тобою й стілець винесу.

— Ну от іще, стіле-ець,— протягнув музика.— Всі з мене сміятимуться...

Але тут кругом замахали руками, і Славко замовк. Що з нього візьмеш! Такий він уже боягуз і тюхтій!

Вибрали пісню, а тоді гайнули до лісу і почали готуватися до огляду, щоб ніхто не бачив. Акордеон на перший раз не взяли. Славко стояв під деревом і грав на губах: та-та-та-ра, ті-ті-рі...

Ми виходили на галяву, робили поворот на дев'яносто градусів, обличчям до уявного журі, й заводили пісню.

— Що ж, на перший раз непогано,— похвалила нас вожата.— Давайте ось у цьому місці, де «ми

зростаємо дружними», всі чітко й гарно візьмемося за руки й ступнемо крок уперед.

Спробували — теж вийшло добре.

— А давайте,— тут Люська говорить,— у цьому місці піраміду зробимо. А я нагорі ще й «ластівку»!

— А вийде? — вожата засумнівалась.

— Вийде,— Наталка їй.— Люська балетом займалась, у неї вийде.

— От спробуймо,— Люська розходилася.— Дивіться, тут стануть Вовка, Вітька і Генка — ось так, трохи присядьте. А сюди їм Юрко й Митько ноги поставлять.

— Я не можу,— Митько каже.— Я стілець несу.

— Ну, то хай Толик. О! Чудово! А я нагору — дивіться! А дівчатка отак, півколом.

— Справді, ніби непогано,— погодилась Ірина Василівна.— Ану, спочатку...

— Та-ра-ра,— заспівав Славко.

Ми вийшли на галяву і прокрутили все від початку до кінця.

— Не вистачає, звичайно, чіткості й злагодженості,— сказала вожата,— але маємо ще п'ять днів попереду.

П'ять днів ми ходили в ліс і там співали, і всім це дуже подобалося.

Настав день огляду.

— Знаєш що,— каже мені перед самим початком Митько,— понеси за мене стілець.

— Так у тебе ж усе відпрацьовано, а я й не знаю, коли той стілець Славкові підсовувати.

— То що, довго навчитися? Славко йде першим, ти трохи ззаду. Як усі проспівають «Ми зростаємо дружними», ти робиш крок убік і трохи вперед і ставиш стілець, а він на нього сідає. Одночасно з пірамідою. Зрозумів?

— Зрозумів. А ти?

— А я? — Митько засміявся.— Пам'ятаєш, Ірина Василівна сказала, що важко щось цікаве придумати. Так я вже придумав. І зовсім не важко. Е-ле-мен-тар-но! Пригадуєш, на відкритті табору хлопці із старшого загону салют влаштовували з ракет,— знизу за мотузочку треба смикати? Так я одну таку ракету виміняв у хлопця. Уявляєш? Га?

У цей час заграла музика, і я побачив, що огляд уже почався. Наймолодший, перший загін, саме співав пісню про чайку, яка махає крилами. При цьому вони робили руками такі рухи, мовби хотіли полетіти. Потім у деяких, мабуть, руки заболіли, і вони їх поопускали, а деякі продовжували махати. Коли ті теж притомилися, то перші, відпочивши, починали махати знов із таким виглядом, ніби ось-ось помруть.

— Сміхота,— сказав Юрко.— Хіба це можна порівняти з нашою пірамідою?

Митько тільки крекнув, і я зрозумів: він ледве стримується, щоб не додати й собі щось.

Та от підійшла наша черга. Митько метнувсь у сторону і повернувся з ракетою під сорочкою. Я відчув, що все це скінчиться, певно, трохи не так, як заплановано Митьком, але нічого не сказав. Загін

тим часом уже вийшов на середину майданчика і повернувся обличчям до журі — начальника табору, старшої вожатої і лікаря.

— Три-чотири,— прошепотіла Ірина Василівна, і Славко взяв перший акорд.

— Ми зростаємо дружними,— чітко почали ми, але в цей час за нашими спинами щось голосно бахнуло і, зашипівши, полетіло вгору. Я побачив, як здригнулося журі і як видовжилось обличчя у нашої вожатої. Потім, озирнувшись, я побачив, що Люська на вершечку піраміди захиталась і вчепилась для рівноваги Юркові за волосся. Хлопець змахнув руками і вдарив по носі Толика, Толик вхопився за ніс правицею, що нею підтримував Люську, і вони всі втрьох упали додолу, підминаючи під себе хлопців, які стояли внизу.

На мить запанувала непередбачена тиша, але акордеон грав далі, тож усі хоч і з запізненням, але завзято підхопили:

— Сміливими і мужніми...

Потім я згадав про Славка і поглянув туди, де мав стояти наш музика. Славко лежав на піску горілиць і, втупивши погляд у небо, зосереджено грав.

Я зрозумів, що хлопець лежить через мене: адже він, як завжди, сів, не обертаючись, на стілець, якого я забув йому підсунути. Подумки картаючи себе за забудькуватість, я ледь ворушив губами і дивився на Славка, коли почув крики: «Пожежа! Пожежа!»

Всі побігли за кухню, де щось диміло, але побачили: ми там уже не потрібні. Просто то догоряла ракета, щойно запущена Митьком, а від неї зайнялося якесь сміття. Наш кухар уже загасив вогонь, вилившши на нього відро води, і ми всі повернулися на майданчик.

Славко так і лежав на тому ж самому місці і все грав і грав. Я допоміг йому підвестись, посадив на стілець, і наш загін заспівав пісню ще раз, уже без піраміди.

Та дарма: нам усе одно присудили останнє місце. Але що нас вразило, так це те, що Славкові, цьому тюхтію, боягузу і скиглію, дали спеціальний приз,— за те, що не розгубився, бо грав лежачи, і за мужність, бо не піддавсь паніці, коли загорілося сміття.

А Славко ж сам мені потім зізнався, що не міг встати, бо його придавило акордеоном, і він ніяк, ну просто ніяк не в силі був з-під того акордеона вибратись.

Літературна бесіда

У дитячій літературі є кілька письменницьких династій, коли і батько — письменник, і син. До таких династій можна віднести родину Стельмахів. Вірші та казки Михайла Панасовича Стельмаха тобі вже відомі. Пригадай їх. Ярослав Михайлович Стельмах — автор веселих оповідань та повістей про школярів.

Розкажи про героїв творів Я. М. Стельмаха — які вони? Чим вони приваблюють читачів, навіть коли роблять якісь дурниці?

ТЕМА 11.
РУДОЛЬФ ЕРІХ РАСПЕ «ПРИГОДИ МЮНХГАУЗЕНА»

ГОТУЄМОСЯ ДО УРОКУ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

Знайди в хрестоматії та прочитай
Распе Р. Е. Пригоди Мюнхгаузена. Окремі розділи (*переказ з німецької К. І. Чуковського, переклад українською Г. М. Тютюнника*).

Знайди в бібліотеці та прочитай
Распе Р. Е. Пригоди Мюнхгаузена.

Р. Е. Распе

ПРИГОДИ МЮНХАУЗЕНА

(переказ з німецької К. І. Чуковського, переклад українською Г. М. Тютюнника)

Окремі розділи

Найправдивіша людина на Землі

Маленький дідок із довгим носом сидить біля каміна й розказує про свої пригоди. Його слухачі сміються просто йому в очі:

— Ох і Мюнхгаузен! Оце барон!

Але він навіть не дивиться на них.

Він собі спокійно веде далі: як він літав на Місяць, як він жив серед триногих людей, як його проковтнула велетенська рибина, як у нього відірвалася голова.

Одного разу якийсь проїжджий слухав-слухав те все і раптом не стерпів:

— Усе це вигадки! Нічого того не було, що ти розказуєш!

Дідок насупився і поважно відповів:

— Ті графи, барони, князі й султани, яких я мав честь називати своїми друзями, завжди казали, що я найправдивіша людина на Землі.

Усі зареготалися ще дужче.

— Мюнхгаузен — правдива людина! Ха-ха-ха! Ха-ха-ха! Ха-ха-ха!

А Мюнхгаузен, і оком не моргнувши, правив далі: про те, як на голові в оленя виросло розкішне дерево.

— Дерево?.. На голові в оленя?!

— Так. Вишня. І на вишні ягоди. Такі соковиті, солодкі...

Усі ці оповідання надруковані тут, в оцій книжці. Прочитайте їх і скажете самі, чи була коли в світі людина, правдивіша за барона Мюнхгаузена.

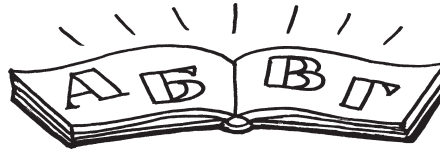

Незвичайний олень

...Іду якось я лісом і ласую солодкими соковитими вишнями, які купив по дорозі.

І враз просто переді мною — олень! Стрункий, гарний, з величезними гіллястими рогами!

А в мене, як на злість, жодної кулі!

Олень стоїть і спокійнісінько на мене дивиться, неначе знає, що в мене рушниця не заряджена.

На щастя, у мене лишилося ще кілька ягід, і я зарядив рушницю замість кулі кісточкою з вишні. Так, так, не смійтеся, звичайною кісточкою з вишні.

Гримнув постріл, але олень тільки труснув головою. Кісточка влучила йому в лоб і не вчинила ніякої шкоди. За одну мить він зник у лісовій гущавині.

Я дуже шкодував, що випустив із своїх рук такого чудового звіра.

Через рік я знову полював у тому ж лісі. Звичайно, на той час я зовсім забув історію з вишневою кісточкою.

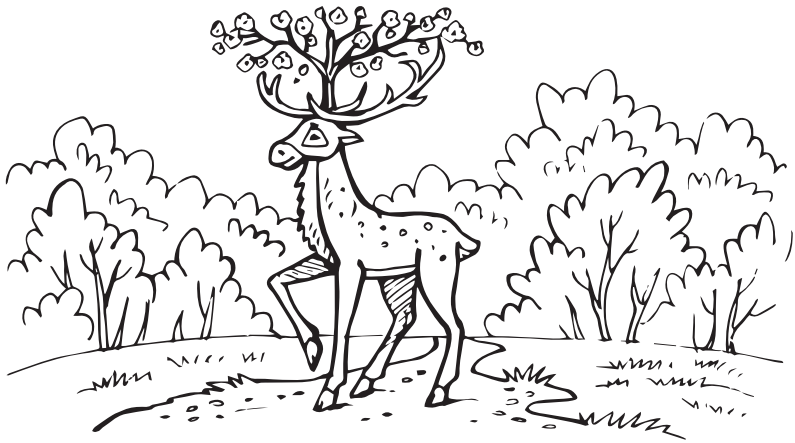

Як же я здивувався, коли з лісової гущини просто на мене вискочив розкішний олень, у якого між рогами росла висока гілляста вишня! Ах, повірте, це було дуже гарно: стрункий олень, і на голові у нього струнке дерево! Я відразу ж подумав, що дерево це виросло з тієї маленької кісточки, яка торік послужила мені за кулю. Цього разу мені не бракувало набоїв. Я прицілився, вистрелив — і олень мертвий упав на землю. Отож я з одного пострілу відразу дістав і печеню, і компот з вишень, бо дерево було вкрите великими, спілими вишнями.

Мушу признатись, що смачніших вишень я не куштував за все своє життя.

Півконя

В боях я, звісно, відзначався одчайдушною хоробрістю і попереду всіх налітав на ворога.

Якось після гарячої битви з турками захопили ми ворожу фортецю. Я перший удерся в неї і, прогнавши з фортеці всіх турків, під'їхав до колодязя — напоїти розпаленого коня. Кінь пив і ніяк не міг напитися. Минуло кілька годин, а він не відривається від колодязя. Що за знак? Я був здивований. Але раптом позад мене почувся дивний плюскіт.

Я оглянувся і від подиву трохи не впав з сідла.

Виявилось, що вся задня половина мого коня була геть відрізана і вода, яку він пив, вільно виливалася позаду, не затримуючись у нього в животі. Від цього за моєю спиною стояло широке озеро. Я був приголомшений. Що за дивина?

Аж ось під'їхав до мене один із солдатів, і загадка враз розкрилася.

Коли я помчав за ворогами і вдерся у браму ворожої фортеці, турки саме в ту мить зачинили браму і відтяли задню половину мого коня. Ніби розрубали його навпіл! Ця задня половина якийсь час гарцювала під зачиненою брамою, брикаючись і розганяючи турків ударами копит, а потім побігла на сусідній луг.

— Вона там пасеться й зараз! — повідомив мені солдат.

— Пасеться? Не може бути!

— Подивіться самі.

Я помчав на передній половині коня до лугу. Там я справді побачив задню половину коня. Вона мирно паслася на зеленому моріжку.

Я мерщій послав по військового лікаря, і він, не довго думаючи, зшив обидві половини мого коня тонкими лавровими прутиками, бо ниток у нього напохваті не було.

Обидві половини чудово зрослися, а лаврові прутики пустили коріння в тіло мого коня, і через місяць у мене над сідлом заплелася альтанка з лаврового гілля.

Сидячи в цій затишній альтанці, я вчинив не один дивовижний подвиг.

Верхи на ядрі

А втім, у війну мені довелося їздити верхи не лише на конях, але й на гарматних ядрах.

Було це так.

Ми облягали якесь турецьке місто, і треба було нашому командирові довідатись, чи багато у тому місті гармат.

Але в усій нашій армії не знайшлося сміливця, який погодився б крадькома пройти у ворожий табір.

Найсміливішим, звісно, виявився я.

Я став біля велетенської гармати, що обстрілювала турецьке місто, і, коли з гармати вилетіло ядро, я скочив на нього верхи і хвацько помчав уперед. Усі в один голос вигукнули:

— Слава, слава, слава, бароне Мюнхгаузен!

Спершу я летів залюбки, але коли вдалині замріло вороже місто, мене обсіли тривожні думки!

«Гм! — сказав я собі.— Улетіти-то ти, напевне, влетиш, але чи пощастить тобі звідти вибратися? Вороги не будуть панькатися з тобою, вони схоплять тебе, як шпигуна, і повісять на найближчій шибениці. Ні, любий Мюнхгаузене, треба тобі повертатися, поки не пізно!

У цю мить повз мене пролетіло зустрічне ядро, що його пустили турки в наш табір.

Не довго думавши, я пересів на нього і, мов ніде нічого, полетів назад. Звісно, під час польоту я ретельно перелічив усі турецькі гармати і привіз своєму командирові щонайдокладніші відомості про ворожу артилерію.

За волосся

Взагалі, під час цієї війни зі мною було чимало пригод.

Якось, рятуючись від турків, спробував я перескочити болото верхи на коні. Але кінь не доскочив до берега, і ми з розгону шубовснули у рідке багно. Шубовснули і почали тонути. Порятунку не було.

Болото страх як швидко засмоктувало нас усе глибше й глибше. Ось уже весь тулуб мого коня сховався у смердючому багні, ось уже й моя голова почала пірнати в болото, і звідти стирчить лише кіска моєї перуки.

Що робити?

Ми неминуче загинули б, якби не дивовижна сила моїх рук. Я неймовірний силач. Вхопивши себе за цю кіску, я щосили смикнув догори і без великої натуги витяг з болота й себе, й свого коня, якого міцно стиснув ногами, мов лещатами.

Еге ж, я підняв у повітря і себе, й свого коня, і якщо ви гадаєте, що це легко, спробуйте зробити це самі.

Літературна бесіда

Книга німецького письменника Р. Е. Распе вийшла у світ в 1785 році. Хоча з моменту її видання пройшло понад 200 років, вона залишається дуже популярною в читачів різних країн.

Пригоди Мюнхгаузена надихали режисерів, художників, скульпторів на створення фільмів, ілюстрацій, пам'ятників.

Розглянь зображення пам'ятників, які стоять у різних країнах. Які епізоди з книги Р. Е. Распе вони відтворюють? Перечитай їх.

До якого епізоду ти хотів би створити пам'ятник?

ТЕМА 12. ТВОРИ РЕДЬЯРДА КІПЛІНГА

ГОТУЄМОСЯ ДО УРОКУ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

Знайди в хрестоматії та прочитай

Кіплінг Р. Як було написано першого листа (переклад з англійської Л. Солонька).

Знайди в бібліотеці та прочитай твори Р. Кіплінга

Мауглі.
Слоненя.
Чому в Кита така горлянка.
Як у Леопарда з'явилися плями.
Як з'явилися на світ Панцирники.
Як було винайдено першу абетку.
Про кішку, що гуляла, як собі знала.

Р. Кіплінг

ЯК БУЛО НАПИСАНО ПЕРШОГО ЛИСТА

Колись давним-давно, ще в незапам'ятні часи, жив на світі доісторичний чоловік. То був не ют, і не англ, і навіть не дравід*, серденько моє, хоч він міг бути і ютом, і англом, і навіть дравідом. Але це байдуже. Він був просто первісним чоловіком, і жив печерно в первісній Печері, і майже не носив одягу, і не вмів ні читати, ні писати, та ще й не хотів цього вміти, і коли не бував голодний, то почувався цілком щасливо. Звали того чоловіка Тегумай Бопсулай, що означало: «Чоловік-який-спершу-зважає-а-потім-ступає», але ми, серденько моє, зватимемо його просто Тегумай — так коротше.

І була в нього дружина, яку звали Тешумай Тевіндроу, що означало: «Жінка-яка-спершу-питає-а-потім-зважає», але ми, серденько моє, зватимемо її просто Тешумай — так коротше.

І була в нього мала донечка, на ім'я Теффімай Металлумай, що означало: «Маленька-пустунка-яка-заслуговує-шльопанців», але я її зватиму просто Теффі.

Дуже любив свою донечку Тегумай Бопсулай, так само дуже любила її мама — Тешумай Тевіндроу, а тому й шльопали її куди рідше, ніж вона того заслуговувала, й усі троє жили дуже щасливо.

---

* Юти і англи — давні племена, які утворили англійську націю. Дравіди — народи, які живуть в Індії.

Як тільки Теффі навчилася тупцяти ніжками, вона всюди почала ходити зі своїм татом Тегумаєм, і часом вони не поверталися додому в свою Печеру, аж поки їх не заганяв туди голод, і тоді Тешумай Тевіндроу казала:

— Де ж це вас обох носило? Ач, як замурзались! Їй-право, Тегумай, ти нітрішечки не кращий за мою Теффі.

Ну, а тепер наставляй вуха і слухай!

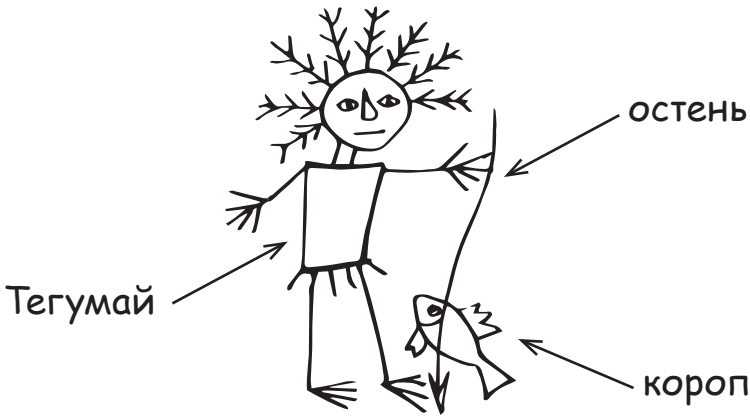

Одного дня Тегумай Бопсулай пішов через Боброве болото на річку Вагай набити остенем коропів на обід, і Теффі теж пішла разом з ним. Остень у Тегумая був дерев'яний, з акулячим зубом на кінці, і не встиг Тегумай убити хоча б одну рибину, як ненароком зламав його, надто сильно вдаривши об дно ріки. Вони зайшли дуже далеко від дому (і, звісно, прихопили з собою сніданок у маленькій торбинці), а Тегумай забув узяти запасного остеня.

— От тобі й риба! — сказав Тегумай.— Півдня доведеться згаяти, щоб полагодити остень.

— А вдома лишився твій великий остень,— сказала Теффі.— Дозволь, я збігаю в Печеру й візьму його в мами.

— Це надто далеко для твоїх малих товстеньких ніжок,— відповів Тегумай.— До того ж ти можеш провалитися в болото й потонути. Обійдемось як-небудь.

Він сів, витяг маленьку шкіряну торбинку, наповнену оленячими жилами, ремінцями, кавалочками воску та шматочками смоли, і заходився лагодити остень. Теффі й собі присіла, опустила ноги у воду, підперла рученятами щічки і глибоко замислилась. Згодом вона сказала:

— Слухай, татку, правда ж, це свинське діло, що ми з тобою не вміємо писати? От коли б уміли, то послали б зараз листа, і нам принесли б нового остеня.

— Теффі,— відповів Тегумай,— скільки я вже тобі казав, щоб ти говорила культурніше. «Свинське діло» — то некультурний вираз, хоч було б справді дуже непогано, коли б ми могли, як ти кажеш, написати додому.

Саме в цей час понад річкою проходив Незнайомець, але він був з племені Тівора, що жило далеко звідси, й не розумів жодного слова з мови племені Тегумая. Він зупинився на березі й усміхнувся до Теффі, бо вдома в нього теж була маленька донечка.

Тегумай витяг із своєї торбинки шматок оленячих сухожиль і взявся зв'язувати остень.

— Підійди ближче,— сказала Теффі.— Ти знаєш, де живе моя мама?

Але Незнайомець сказав лише «Ам!» — він же був, як ти знаєш, з племені Тівора.

— От недогадливий! — крикнула Теффі і навіть тупнула ніжкою, бо побачила табунець великих коропів, що плив проти течії саме тоді, як тато не міг ужити свого остеня.

— Не чіпляйся до дорослих,— сказав Тегумай.

— Я не чіпляюсь,— відповіла Теффі.— Я тільки хочу, щоб він зробив те, що я хочу, а він не хоче мене зрозуміти.

— Ну, то не заважай мені,— сказав Тегумай, обкручуючи й затягуючи оленячі сухожилля і притримуючи їх кінчики зубами.

Незнайомець — а це був справжній Тіворець — сів на траву, і Теффі показала йому, що робить її татусь.

Незнайомець подумав:

«Яке дивне дівча. Тупає на мене ніжкою і робить мені гримаси. Мабуть, це донечка отого благородного Вождя, такого великого, що він навіть не звертає на мене уваги».

І він усміхнувся ще привітніше.

— Слухай,— сказала Теффі,— я хочу, щоб ти пішов до моєї мами, бо в тебе ноги довші за мої, і ти не провалишся в Боброве болото. Ти попросиш татового остеня, отого, що з чорним держаком,— він висить у нас над вогнищем.

Незнайомець (а це ж був Тіворець) подумав:

«Дивна, дуже дивна дівчинка! Вона розмахує рученятами й кричить на мене, але я не розумію жодного слова з того, що вона каже. Однак я дуже боюсь, що отой гордівливий Вождь — Чоловік-що-обертається-до-гостя-спиною — розгнівається, якщо я не здогадаюсь, чого вона хоче».

Він підвівся, одірвав від берези великий гладенький шматок кори і дав його Теффі. Цим він хотів сказати, серденько моє, що в душі у нього немає нічого лихого і що серце його чисте, як біла березова кора. Але Теффі не так його зрозуміла.

— О! — вигукнула вона.— Тепер мені ясно. Ти хочеш знати, де живе моя мама? Звичайно, я не вмію писати, але я вмію малювати картинки, коли в мене є що-небудь гостре. Будь ласка, позич мені оцей акулячий зуб з твого намиста!

Незнайомець (а це ж був Тіворець) нічого не відповів, і Теффі сама простягла ручку й шарпнула його чудове намисто з черепашок, зерен та акулячого зуба.

Незнайомець (а це ж був Тіворець) подумав:

«Це дуже, дуже й дуже дивна дівчинка! Акулячий зуб на моєму намисті — зачарований, і мені завжди казали, що коли хтось торкнеться до нього без мого дозволу, то одразу ж розпухне чи лусне. Але ж ця дівчинка не розпухає і не лускає, і отой поважний Вождь — Чоловік-що-дуже-зайнятий-своєю-справою — досі мене не помічає і, здається, не боїться, що дівчинка може розпухнути й луснути. Краще я буду ще чемніший».

Він дав Теффі акулячий зуб, а вона лягла на животик, задерла ніжки, як роблять деякі діти, що збираються малювати, лежачи на підлозі, і сказала:

— Я намалюю тобі кілька гарненьких картинок! Ти можеш дивитися мені через плече, тільки не підштовхни. Спершу я намалюю, як тато б'є остенем рибу. Правда, він не дуже схожий на себе, але мама впізнає, бо я намалювала зламаного остеня. Так.

Тепер я намалюю іншого остеня, того, що нам потрібен, він з чорним держаком. От тільки вийшло, ніби цей остень уп'явся татові в спину. Але це тому, що акулячий зуб випорснув, а березова кора не досить велика.

Я хочу, щоб ти приніс нам цього остеня, і я намалюю себе, як я все це тобі пояснюю. Волосся в мене не стирчить так, як я намалювала, але це нічого, так його легше малювати.

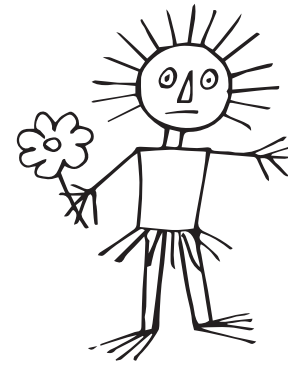

Тепер я намалюю тебе. Насправді ти дуже гарний, але я не зумію намалювати тебе гарно, і ти не ображайся. Ти ж не образився?

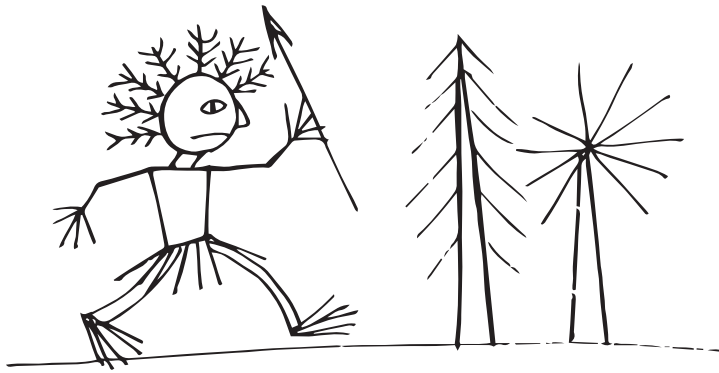

Незнайомець (а це ж був Тіворець) усміхнувся. Він подумав:

«Десь, мабуть, точиться великий бій, і ця дивовижна дівчинка, яка взяла мій зачарований акулячий зуб і при цьому не розпухла й не луснула, наказує мені, щоб я покликав на допомогу все плем'я Великого Вождя. А він, безумовно,— Великий Вождь, інакше він помітив би мене».

— Дивися сюди,— сказала Теффі, малюючи старанно, але досить невміло.— Оце ти. У тебе в руці татусів остень, якого ти маєш принести сюди. Тепер я покажу, як знайти маму.

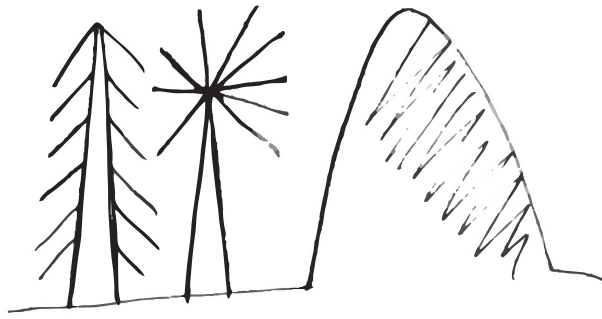

Ти йтимеш, ітимеш, аж поки прийдеш до двох дерев (ось ці дерева), тоді зійдеш на гору (оце —

гора), а тоді підеш через болото, в якому сила-силенна бобрів. Я не малювала цілих бобрів, бо я не вмію їх малювати, але я намалювала їхні голови. Та ти лише голови й побачиш, коли йтимеш через болото. Гляди ж, не провались у нього!

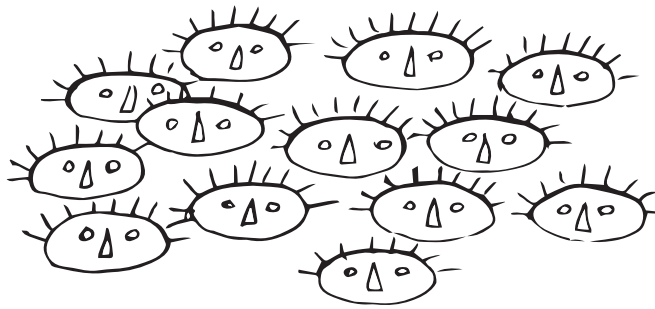

Ну, а наша Печера одразу за Бобровим болотом. Насправді вона не така висока, як гора, але я не вмію малювати нічого маленьким.

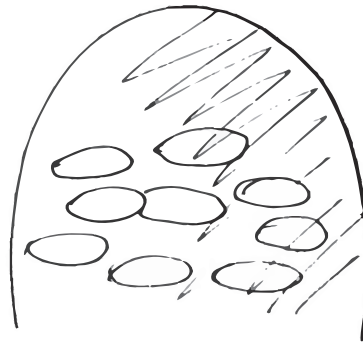

А ось біля Печери моя мама. Вона дуже гарна. Вона найкраща з усіх мам на світі, але вона не образиться, що я намалювала її так невдало. Вона зрадіє, що я вмію малювати.

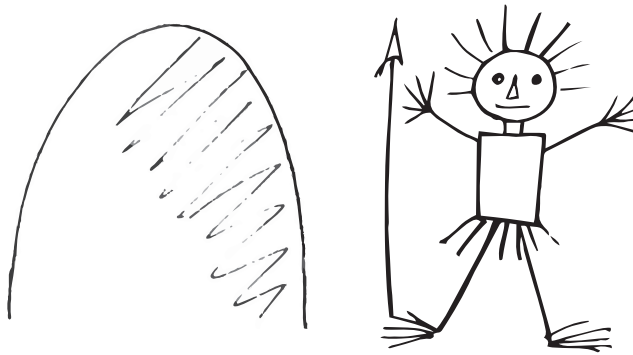

Тепер, щоб ти не забув, я намалювала таткового остеня біля Печери. Насправді він у Печері, але ти покажеш мамі картинку, і вона винесе його. Ось я намалювала, як мама простягає руки: я знаю, що їй буде приємно тебе бачити. Правда ж, гарна картинка вийшла? Ти все зрозумів, чи я мушу пояснювати ще раз?

Незнайомець (а це ж був Тіворець) подивився на картинку і кивнув головою.

Він подумав:

«Якщо я не приведу на допомогу плем'я цього Великого Вождя, то його вб'ють вороги, які збігаються з усіх боків із списами. Тепер я розумію, чому Великий Вождь удає, ніби не помічає мене! Він боїться, що його вороги ховаються в кущах і можуть побачити, як він передає через мене доручення. Отож він повернувся до мене спиною, дозволивши мудрій і дивній дитині намалювати страхітливу картинку, щоб розповісти мені про його скруту».

А тепер подивись на картинку, що її Теффі намалювала для нього!

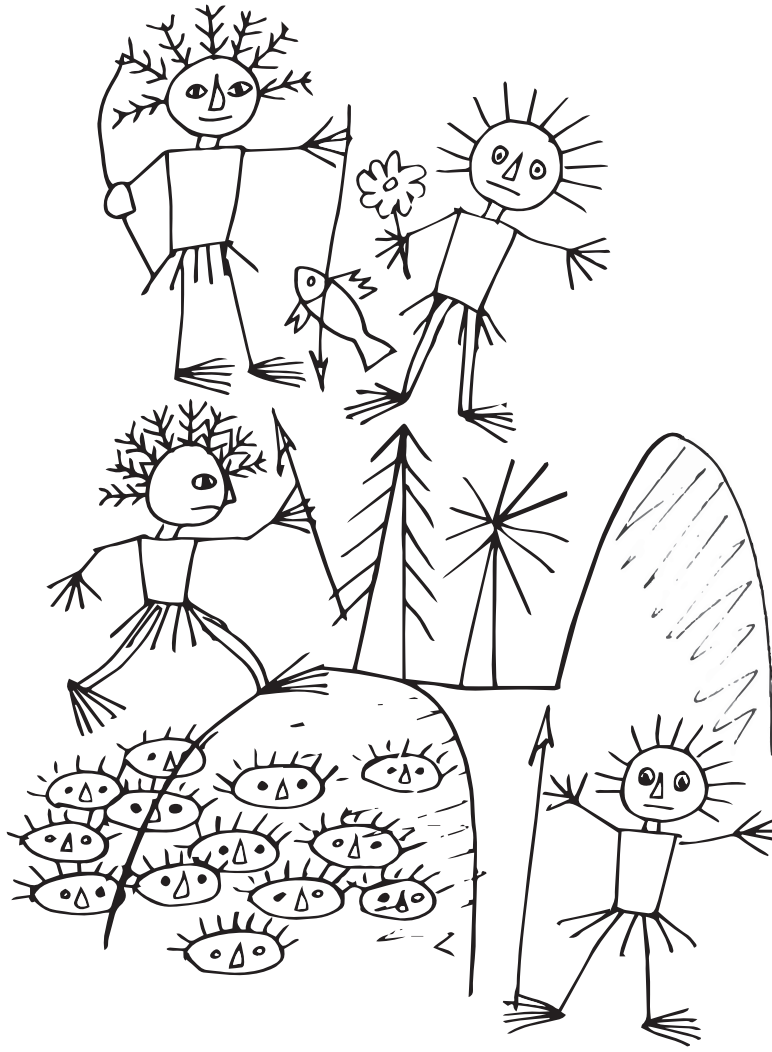

— Що ж ти тут робила, Теффі? — спитав її Тегумай.

Він уже полагодив остеня й обережно погойдував ним туди й сюди.

— Це мій секрет-сюрприз, татуню! — відповіла Теффі.— Ти не розпитуй мене зараз. Скоро про все

сам дізнаєшся. Ти навіть не уявляєш, як здивуєшся, татку! Обіцяй, що ти дуже здивуєшся!

— Ну, що ж, гаразд,— сказав Тегумай і пішов з остенем бити рибу.

Тим часом Незнайомець (ти ж пам'ятаєш, що він був Тіворець?) довго біг з картинкою в руках, аж поки зовсім випадково знайшов Тешумай Тевіндроу біля входу в Печеру. Вона розмовляла з іншими доісторичними дамами, що прийшли до неї в гості на первісний сніданок. Теффі була дуже схожа на свою маму — ті ж самі брови та очі,— отож Незнайомець (а це був справжній Тіворець) чемно усміхнувся й віддав Тешумай березову кору. Він біг так швидко, що аж захекався, і ноги в нього були подряпані об колючки, але він все ж таки намагався бути ввічливим.

Побачивши картинку, Тешумай несамовито заверещала й кинулась на Незнайомця. Інші доісторичні дами в єдину мить збили його з ніг і всі шість сіли на нього вряд, а Тешумай почала тягати його за волосся.

— Це ж ясно, як ніс на обличчі цього Незнайомця,— сказала вона.— Він геть поколов мого Тегумая списами і так налякав Теффі, що в неї волосся стало дибом! Але йому й цього мало, він ще показує мені страхітливу картинку, де намальовано, як це все було зроблено. Подивіться!

І вона показала картинку всім доісторичним дамам, що терпляче сиділи на Незнайомцеві.

— Ось мій Тегумай з поламаною рукою. Ось йому в спину вгородився спис. Ось чоловік, що наготувався кинути свого списа. Ось іще один кидає списа з Печери. А ось ціла зграя людей (насправді то були Теффіні бобри, але вони дуже скидалися на людей), що підкрадаються до Тегумая ззаду. Чи ж це не жахливо?!

— Дуже жахливо! — сказали доісторичні дами, й вимазюкали волосся Незнайомцеві грязюкою (що його прикро вразило), і почали бити в гучні племінні барабани, і скликали до гурту геть усіх вождів племені Тегумая з їхніми гетьманами та долманами, всіх негусів, пророків, жерців, вістунів, шаманів, чаклунів, бонз* та до них подібних, і вони в один голос вирішили: Незнайомцеві треба відтяти голову, але спершу нехай він поведе їх до річки й покаже, де він сховав Теффі. Тим часом Незнайомцеві (хоч він і був Тіворець) став уриватись терпець. Жінки замастили йому волосся грязюкою, вони тягали його по гострих камінцях, вони сиділи на ньому вшістьох уряд, вони щипали й стусали його так, що йому забивало дух; і хоч він не розумів їхньої мови, він був майже певен, що доісторичні дами ще й обзивали його словами, не гідними дам. І все ж таки він мовчав, поки зібралося все плем'я Тегумая, а тоді повів усіх на річку Вагай, і там вони по-

---

* З їхніми гетьманами та долманами — тут: з різними воєначальниками. Негус — цар. Вістун — той, хто приносить звістку. Бонза — важний чиновник.

бачили, що Теффі плете віночки з ромашок, а Тегумай захоплено б'є дрібних коропів своїм полагодженим остенем.

— Ти скоро впорався! — гукнула Теффі Незнайомцеві.— Але навіщо ти привів так багато людей? Татку, любий! Ось мій секрет-сюрприз! Правда ж, ти здивований, татку?

— Дуже,— відповів Тегумай.— Але на сьогодні зіпсована моя риболовля. Адже сюди йде все наше дороге, добре, славне, кмітливе, тихе плем'я, Теффі!

І він не помилився. Попереду всіх ішла Тешумай Тевіндроу та інші доісторичні дами. Вони міцно тримали Незнайомця, в якого волосся було заліплене грязюкою (хоч він і залишався тим самим тіворцем). За жінками виступав Головний Вождь, а за Головним Вождем — його заступник, а за заступником — його помічники й заступники його помічників (і всі озброєні до зубів); потім ішли гетьмани й сотники, командири з своїми взводами, долмани з своїми підрозділами, а позад них крокували правителі, негуси та жерці. Далі сунули члени племені в порядку підпорядкованості їх у племені, починаючи від власників чотирьох печер (окрема Печера на кожен сезон), мисливського угіддя полювати на оленів та двох ковбань, де водяться лососі, кінчаючи привілейованими мордастими кріпаками, які мають півправа на половину ведмежої шкури в зимові ночі за сім кроків од вогнища, та кріпаками, які мають повне законне право на обгризений маслак, що перейде до хазяїна

після їхньої смерті. (Правда ж, моє, серденько, чудернацькі звичаї?). Геть усі вони були тут, і всі скакали та репетували, і розполохали рибу на двадцять миль — не менше, і Тегумай віддячив їм за це в своїй велемовній доісторичній промові.

Тешумай Тевіндроу збігла вниз до Теффі й почала цілувати та пестити її, а Головний Вождь племені схопив Тегумая за пучок пір'я на голові й почав трясти його, що було сили.

— Поясни! Поясни! Поясни! — в один голос репетувало Тегумаєве плем'я.

— О боги земні й небесні! — сказав Тегумай.— Пусти мої пера! Хіба людина не може вже й зламати свого остеня, щоб на неї не накинулись усі одноплемінники? Як ви любите в усе втручатися!

— Здається, ви навіть не принесли таткові його остеня з чорним держаком? — сказала Теффі.— І що це ви робите з моїм милим Незнайомцем?

Вони били його, налітаючи по двоє, по троє і по цілому десятку, аж у того на лоба лізли очі. А він, задихаючись, усе показував на Теффі.

— Де ж ті злі люди, що поштрикали тебе списами, любий мій? — спитала Тешумай Тевіндроу.

— Тут таких зовсім не було,— відповів Тегумай.— За цілий ранок проходив лише отой бідолаха, якого ви тепер хочете задушити. Чи ти в своєму розумі, о Плем'я Тегумая?!

— Він приніс страхітливу картинку,— сказав Головний Вождь.— На ній ти увесь пробитий списами.

— А-а... е-е... я краще все поясню... це я дала йому ту картинку,— сказала Теффі, але їй було не дуже приємно.

— Ти?! — в один голос вигукнуло все Тегумаєве Плем'я.— Маленька-пустунка-що-заслуговує-шльопанців? Ти?!

— Ну, люба Теффі, нам, здається, перепаде,— сказав тато і пригорнув її рукою до себе, так що вона нічого не боялась.

— Поясни! Поясни! Поясни! — закричав Головний Вождь і підскочив на одній нозі.

— Я хотіла, щоб Незнайомець приніс татусів остень, от я й намалювала це,— сказала Теффі.— Там немає людей із списами, там є лише один остень. Я намалювала його тричі, щоб не помилитися. Я не винна, що остень ніби попав татусю в голову: на березовій корі було дуже мало місця. Мама каже, що то злі люди, а то мої бобри. Я намалювала їх, щоб показати дорогу через болото. І ще я намалювала маму при вході в Печеру: вона радіє, що прийшов такий милий Незнайомець. А ви, по-моєму, найдурніші люди на світі,— закінчила Теффі.— Цей Незнайомець дуже славний. Навіщо ви заліпили йому голову грязюкою? Вимийте зараз же!

Довго ніхто нічого не міг сказати. Нарешті Головний Вождь зареготав; за ним зареготав Незнайомець (хоч він і був Тіворець); а далі зареготав і Тегумай і реготав так, що аж упав од сміху, а за ним уже зареготало й усе плем'я, і реготало голосно й довго.

Не сміялися лише Тешумай Тевіндроу та всі доісторичні дами. Вони були дуже ввічливі до своїх чоловіків, а себе кожна з них добре вилаяла за свою негідну поведінку.

Потім Головний Вождь закричав, заговорив і заспівав:

— О Маленька-пустунко-що-заслуговує-шльопанців! Ти зробила велике відкриття!

— Я не хотіла робити ніякого відкриття, я тільки хотіла, щоб принесли татків остень з чорним держаком,— сказала Теффі.

— Все одно. Це велике відкриття, і колись люди назовуть його письмом. Зараз це лише картинки, і, як ми бачили сьогодні, вони не завжди зрозумілі. Але настане час, о дочко Тегумая, коли ми винайдемо літери — всі тридцять три літери абетки — і тоді ми зможемо писати й читати. Тоді вже нас усі розумітимуть і не робитимуть таких помилок. Доісторичні дами, негайно змийте грязюку з голови Незнайомця!

— Я буду дуже рада цьому,— сказала Теффі,— бо от зараз усі ви прийшли із зброєю в руках, а ніхто не приніс таткового остеня з чорним держаком.

Головний Вождь на це закричав, заговорив і заспівав:

— Люба Теффі, наступного разу, коли ти напишеш картинку-листа, пришли його з людиною, яка говорить по-нашому і може пояснити, що та картинка означає. Мені-то нічого, бо я — Головний Вождь Племені, а от решті племені ти завдала мо-

роки і, як бачиш, Незнайомець теж був украй спантеличений.

Вони прийняли Незнайомця (хоч він і був Тіворець із тіворців) до Тегумаєвого племені, бо він був справжній джентльмен і не розсердився на те, що доісторичні дами заквецяли йому волосся грязюкою. Але від того дня і понині (я гадаю, що в цьому винна Теффі) тільки дехто з маленьких дівчаток охоче вчаться читати й писати. Більшість із них вважають за краще малювати картинки і гратися з своїми татусями, як це робила Теффі.

Літературна бесіда

Редьярд Кіплінг — відомий англійський письменник. З якими його творами ти познайомився? Чи звернув ти увагу на те, що в багатьох заголовках казок Р. Кіплінга містяться запитання, а в самому творі дається відповідь на них? Поміркуй, чи є ця відповідь науковою.

Свої твори Р. Кіплінг писав для маленької доньки Теффі, яка постійно зверталася до нього з безліччю запитань. Люблячий батько відповідав на всі запитання і робив це з гумором.

Чи відомо тобі, що англійці мають своєрідне почуття гумору? Є навіть такий вислів «англійський гумор». Він означає щось дивне, незвичайне, несподіване, чудернацьке.

Знайди у творах Р. Кіплінга веселі епізоди і перечитай їх.

ТЕМА 13. КАЗКИ ЗАРУБІЖНИХ ПИСЬМЕННИКІВ

ГОТУЄМОСЯ ДО УРОКУ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

Знайди в хрестоматії та прочитай

Біссет Д. Про полісмена Артура та його коня Гаррі (переклад з англійської Н. Шерешевської).
Родарі Дж. Пригоди Цибуліно. Перший розділ (переклад з італійської А. Іллічевського).

Знайди в бібліотеці та прочитай

Родарі Дж. Пригоди Цибуліно (переклад з італійської).
Раут Е. Муфта, Півчеревика та Мохобородько (переклад з естонської).
Янссон Т. Країна Мумі-тролів (переклад зі шведської).
Екгольм Я. Людвігові хитрому — ура, ура, ура! (переклад зі шведської).
Ліндгрен А. Малюк і Карлсон, що живе на даху (переклад зі шведської).
Пройслер О. Водяничок (переклад з німецької).

Д. Біссет

ПРО ПОЛІСМЕНА АРТУРА ТА ПРО ЙОГО КОНЯ ГАРРІ

(переклад з англійської Н. Шерешевської)

Жили собі на світі полісмен Артур і поліцейський кінь Гаррі, обидва бешкетники.

Артур кожного дня одягав свою синю форму, чіпляв до пояса гумовий кийок, сідав верхи на Гаррі та виїжджав на вулиці Лондона.

Улюбленим заняттям Гаррі було плентатися позаду якогось автобуса і дихати на заднє скло, поки скло не запітніє. Тоді Артур піднімався в сідлі, малював пальцем на склі смішні пики, а Гаррі сміявся, дивлячись на них.

Вони так захоплювалися цією справою — Гаррі біг підтюпцем за автобусом і дихав на скло, а Артур малював пики,— що в них абсолютно не залишалося часу на те, щоб ловити шахраїв. А одного чудового ранку інспектор поліції Реджинальд покликав до себе сержанта і сказав:

— Сержанте!

— Так, сер! — відповів сержант, зробив крок уперед і витягнувся струнко.

— Сержанте,— запитав Реджинальд,— чому Артур не ловить шахраїв?

— Не маю гадки, сер,— відповів сержант.

— Треба з'ясувати, сержанте. Це величезне неподобство,— сказав інспектор Реджинальд.

— Так, сер! — відповів Джордж (так звали сержанта) і віддав честь.

Потім він вийшов на вулицю, сів на свого коня — це був дуже гарний кінь, він ніколи не ганявся за автобусами і не дихав на скло — і поїхав вулицями Лондона шукати Артура і Гаррі, щоб подивитися, чим вони займаються.

Нарешті він їх побачив. Гаррі в цей час якраз дихав на заднє скло автобуса, а Артур, схилившись, малював на склі смішні пики.

«Ну й бешкетники! — подумав сержант Джордж.— А розвага здається ніби-то цікавою! Може, й мені спробувати?»

І він спрямував свого коня слідом за автобусом, щоб кінь подихав на заднє скло. А коли скло запітніло, Джордж нахилився уперед і намалював на ньому пальцем портрет інспектора Реджинальда.

Саме в цей момент його угледів інший полісмен.

Йому дуже сподобалася така весела розвага, і він теж вирішив спробувати себе у ролі художника.

За кілька днів уся кінна поліція їздила за автобусами: коні дихали на заднє скло, а полісмени малювали на склі пики.

Лондонські шахраї не знали, що й думати: їх ніхто більше не ловив.

— Що сталося з поліцією? — питали вони один одного.

Урешті решт вони вирішили дізнатися, в чому справа, і з'ясували, що полісменам ніколи, вони малюють на задньому склі автобусів пики.

— Чудова розвага! — сказали шахраї.

І вони передумали бути шахраями, а купили собі коней, навчили їх дихати на заднє скло автобусів і теж стали малювати смішні пики.

Шеф поліції Лондона був у захваті. Він викликав до себе Гаррі й Артура і сказав їм:

— Геніально придумано! Ви обидва молодці!

І присвоїв Артурові звання сержанта.

Дж. Родарі

ПРИГОДИ ЦИБУЛІНО

(переклад з італійської А. Іллічевського)

Розділ перший
Як Цибулоне наступив принцові Лимону на мозоль

Цибуліно був сином Цибулоне і мав семеро братів. Звали їх Цибулетто, Цибулотто, Цибулучча та іншими подібними іменами, найкращими в шановній цибулиній родині. Люди вони були, що й казати, хороші, але безталанні.

Та й не дивно. Де цибуля, там і сльози.

Жив Цибулоне з усією своєю родиною в дощаній халупі, не більшій від ящика для розсади.

Коли хто з панів потрапляв, бувало, на вулицю, то роздратовано морщив носа і велів візникові їхати швидше: «Пхе, як тхне цибулею».

Якось через те село мав проїздити правитель країни, сам принц Лимон. І його придворні побоювалися, щоб не постраждав від запаху цибулі принців ніс.

— Ну що скаже принц, коли почує, як тхне від оцих злиднів?!

— Треба їх напахтити,— вирішив обер-камергер.

І одразу ж послали з десяток солдатів Лимончиків, щоб напахтити бідноту. Цього разу солдати облишили свої шаблі та гармати, а взяли на плечі лише обприскувачі з одеколоном, амброю, фіалковими пахощами та найкращою трояндовою водою з Болгарії.

Солдати вигнали надвір Цибулоне з його синами і всією рідненою, поставили попід муром і оббризкали від голови до ніг пахощами, аж бідолашний Цибуліно застудився.

Та ось долинув звук сурми, і в супроводі усіх Лимонів і Лимончиків з'явився сам правитель, принц Лимон. Він був одягнений у все жовте, а над його жовтою шапкою дзеленчав золотий дзвіночок. У придворних Лимонів дзвіночки були срібні, а у простих Лимончиків — бронзові. І так усі ті дзвіночки гарно дзеленчали, що люди збігалися, як на дивовижу,— думали, що то оркестр.

Цибулоне і Цибуліно опинилися спереду, тому їх штовхали і в боки, і в спину ті, що стояли позаду. Старому бідоласі Цибулоне це набридло, і він почав гукати:

— Назад! Назад!

Принц Лимон почув те і розсердився. А потім спинився, підійшов окаряч* до Цибулоне і гримнув на старого:

— А чого це ти кричиш «назад, назад»? Може, тобі не до вподоби, що мої вірні піддані тиснуться вперед, щоб на мене подивитися? Га?

— Ваша світлосте,— зашепотів йому на вухо обер-камергер,— мені здається, що цей чоловік — небезпечний бунтівник! Його треба тримати під пильним наглядом.

І один із охоронців принца навів на Цибулоне спеціальну підзорну трубу, у яку наглядали за бунтівниками. Кожен з Лимончиків мав таку трубу.

Бідолашний Цибулоне аж позеленів зі страху.

— Ваша величносте,— насилу пробелькотів він,— то мене ж задавлять!

— І добре зроблять! — гримнув принц Лимон.

Тут обер-камергер звернувся до натовпу з такою промовою:

— Любі наші підданці! Його світлість дякує вам за вірнопіддані почування і за стусани, якими ви частуєте один одного. Тож штовхайтеся, громадяни! Штовхайтеся, громадяни! Штовхайтеся дужче!

---

* Óкаряч — (розм.) — розставивши ноги.

— Та коли б і вас із ніг не збили,— вихопилося у Цибуліно.

І тут-таки один із стражників навів на хлопчину свою підзорну трубу. Цибуліно зважив за краще втекти і попід ногами старших швидко пробрався назад.

Громадяни спочатку не дуже тіснилися. Та оберкамергер так загрозливо бликав* на них, що юрба захвилювалася, мов вода у діжці. Штовханина стала такою, що зрештою старий Цибулоне не утримався на місці і наступив простісінько на ногу самому принцові Лимону. У його світлості на ногах були мозолі, тож йому аж свічки в очах засвітилися. Десяток солдатів Лимончиків з усіх боків як один кинулися на нещасного Цибулоне і закували його в кайдани.

— Цибуліно! Цибуліно! — гукав старий, а його вже тягли геть.

Цибуліно був у цю мить уже далеко, та всі навколо нього все знали і, як то буває, знали навіть те, чого насправді й не було.

— Ото добре, що його схопили. Адже він хотів ударити його світлість кинджалом!

— Та зовсім не те! У нього в кишені був кулемет!

— Кулемет у кишені? Бути цього не може!

— А ви не чули пострілів?

Насправді то були не постріли, а тріскотіння ракет на честь принца Лимона. Але люди так пе-

*Бли́кати — (діал.) — блимати, кидати погляд.

реполошилися, що кинулися врозтіч від солдатів Лимончиків.

Цибуліно хотів був крикнути усім цим людям, що в кишені його батька був лише недокурок тосканської сигари. Та подумав, що краще буде промовчати.

Бідолашний Цибуліно! Йому здалося, що він раптом перестав бачити на праве око,— а то була просто сльоза.

— Назад, дурна! — наказав їй Цибуліно і зціпив зуби, щоб не заплакати. Налякана сльоза сховалася і більше не з'являлася...

Літературна бесіда

Читаючи твори зарубіжної літератури, варто дізнатися, яка країна є батьківщиною письменника. Також слід звертати увагу на слова (імена героїв, назви міст, одягу, страв тощо), які передають національний колорит.

Про які дивовижні пригоди ти дізнався з прочитаних казок зарубіжних письменників? Чим зацікавили тебе герої творів?

ПІСЛЯМОВА

О. А. Ємко

МОЇ ДРУЗІ

Коли вільна є година,
Я спішу до друзів.
Разом з ними я буваю
В радості і в тузі.

Вони знають головне
Про життя і Всесвіт
І запрошують мене
До цікавих бесід.

Скільки друзів маю я?
Називаю імена:

Ось Шевченко, Копиленко
І Пригара з Іваненко,
Глібов, Леся Українка.
Щоголів, Олена Пчілка.

Кульська, Рильський, Старостенко,
Ярмиш, Білоус, Майстренко,
Прокопенко, Чеповецький,
Малик, Буцень і Костецький.

Стельмах, Бойко і Грінченко,
І Нестайко, і Костенко,

Сенатович, Сингаївський,
Коломієць і М'ястківський.

Вишня, Кава, Воронько,
Багмут, Гуцало, Франко,
Трублаїні, Коцюбинський,
Камінчук і Сухомлинський.

Прочитали? Не втомились?
А ви з ними подружились?
Це письменники відомі,
Їх книжки є в кожнім домі!

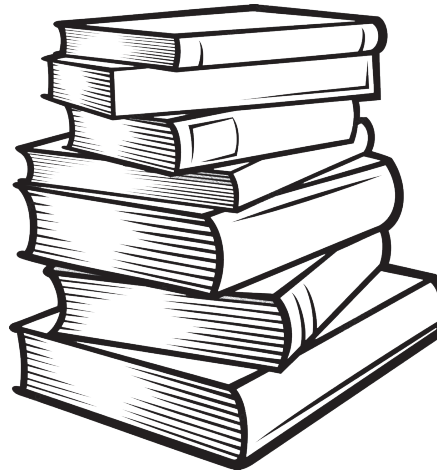

А скількох письменників ти можеш назвати своїми друзями?

Шукай книжки українських і зарубіжних письменників на полицях бібліотек. Читай!

ЗМІСТ

ДО ЧИТАЧА 3
Кульська І. К. Соня-безсоня 4

Тема 1. Як навчалися діти в минулому 5
Грабовський П. А. До школи 5
Пригара М. А. Михайлик береться до науки 6
Остап Вишня. Перший диктант 11

Тема 2. Як жили колись 15
Багмут І. А. Шматок пирога 15

Тема 3. Вірші, що стали піснями 26
Шевченко Т. Г. Реве та стогне
Дніпр широкий... 27
Шевченко Т. Г. Тече вода із-за гаю... 29
Леся Українка. На зеленому горбочку... 30

Тема 4. Твори Леоніда Івановича Глібова 31
Глібов Л. І. Стоїть гора високая... 31
Глібов Л. І. Акровірш 33
Глібов Л. І. Хто вона 34
Глібов Л. І. Загадка 34
Глібов Л. І. Лисиця-жалібниця 36

Тема 5. Козацькому роду нема переводу 39
Олена Пчілка. Козацький пам'ятник 39
Вінграновський М. С. Козак Петро Мамарига 44

Тема 6. Про нашу школу та школярів 48
Шаройко В. Н. Де поділися Карпати 48
Кирій І. І. Як ми з Касею пишемо
диктанти, а потім Кася пише
записку вчительці 49
Марсюк В. А. Диктант 55
Коцюбинський А. Ф. Хто сміявся останній 56

Тема 7. Дорослі та діти. Стосунки між ними 58
Кава В. І. «Не турбуйся, мамо» 58
Кияшко Г. Г. Вітіна мандрівка 61

Тема 8. Твори Всеволода Зіновійовича Нестайка 68
Нестайко В. З. Пригода в кукурудзі 68

Тема 9. Твори Анатолія Георгійовича Костецького 89
Костецький А. Г. Все — як насправді 90

Тема 10. Твори Ярослава Михайловича Стельмаха 100
Стельмах Я. М. Конкурс пісні 100

Тема 11. Рудольф Еріх Распе «Пригоди Мюнхгаузена» 106

Тема 12. Твори Редьярда Кіплінга 114
Кіплінг Р. Як було написано першого листа 115

Тема 13. Казки зарубіжних письменників 132
Біссет Д. Про полісмена Артура та про його коня Гаррі 133
Родарі Дж. Пригоди цибуліно 135

Післямова 140
Ємко О. А. Мої друзі 140

Навчальне видання
Джежелей Ольга Валентинівна
Ємець Альона Анатоліївна
Коваленко Ольга Миколаївна

Читаємо у класі та вдома
4 клас
Хрестоматія для позакласного читання

Провідний редактор *Г. Ю. Рогінська*
Коректор *Н. В. Красна*
Верстальник *В. В. Лукашова*

Регіональні представництва видавництва «Ранок»:

З питань придбання продукції видавництва «Ранок» звертатися за тел.:
у Харкові – (057) 727-70-80;
Києві – (044) 599-14-53, 377-73-23;
Вінниці – (0432) 55-61-10;
Дніпрі – (056) 785-01-74, 789-06-24;

О199013У Підписано до друку 01.02.2019.
Формат 60×90/16. Папір офсетний.
Гарнітура Шкільна. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 9.

ТОВ Видавництво «Ранок»,
вул. Кібальчича, 27, к. 135, Харків, 61071.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5215 від 22.09.2016.

Для листів: вул. Космічна, 21а, Харків, 61145.
E-mail: office@ranok.com.ua
Тел. (057) 719-48-65,
тел./факс (057) 719-58-67.

Київ – тел. (044) 229-84-01,
e-mail: office.kyiv@ranok.com.ua,
Львів – тел. (067) 269-00-61,
e-mail: office.lviv@ranok.com.ua.

Житомирі – (067) 122-63-60;
Львові – (032) 244-14-36;
Миколаєві та Одесі – (067) 551-10-79;
Черкасах – (0472) 51-22-51;
Чернігові – (0462) 93-14-30.
E-mail: commerce@ranok.com.ua.

«Книга поштою»: вул. Котельниківська, 5, Харків, 61051.
Тел. (057) 727-70-90, (067) 546-53-73.
E-mail: pochta@ranok.com.ua
www.ranok.com.ua

Папір, на якому надрукована ця книга,

безпечний для здоров'я та повністю переробляється

з оптимальною білизною, рекомендованою офтальмологами

вибілювався без застосування хлору

Разом дбаємо про екологію та здоров'я

ВИДАВНИЦТВО РАНОК

ХОРОША КНИГА ЯСКРАВІША ЗА ЗІРКУ

Хрестоматія містить:

- програмні твори для позакласного читання;
- різні за складністю запитання і завдання для міркування та обговорення.

Хрестоматія допоможе школяреві:

- навчитися читати швидко та виразно;
- глибше осмислювати прочитане;
- удосконалювати мовлення.

Хрестоматія допоможе вчителям і батькам:

- перетворити навчання на захопливе заняття;
- розвинути увагу, пам'ять, творчі здібності дітей;
- покращити техніку читання.

В серії:

ISBN 978-617-09-3813-8

ВИДАВНИЦТВО РАНОК
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА ЛІТЕРАТУРА
УСІ КНИГИ ТУТ!
ranok.com.ua
e-ranok.com.ua
pochta@ranok.com.ua
(057) 727-70-90